

This is the **published version** of the bachelor thesis:

Torres Prats, Margarita; Blanco Romero, Asunción, dir. Les kellys : condicions i experiències dins el model turístic d'Eivissa. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2023. (Geografia, Medi Ambient i Planificació Territorial)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/302622>

under the terms of the license

Les *kellys*: condicions i experiències dins el model turístic d'Eivissa

Autora: Margarita Torres Prats

Tutora: Asunción Blanco Romero

Treball de Fi de Grau

Any 2023 - 2024

Geografia, Medi Ambient i Planificació Territorial

Facultat de Filosofia i Lletres

Agraïments

Gràcies a l'Asun per confiar en mi i alimentar les meves inquietuds, així com a l'Ernest Cañada, sense la seva excepcional feina aquest treball hagués quedat molt reduït.

Finalment, aquest treball és una dedicatòria a la meva mare, la meva font d'inspiració i la dona més lluitadora i treballadora que coneixeré mai, així com a totes les dones eivissenques que mai van poder aconseguir la seva llibertat pel simple fet de ser dones.

Terra natal

*“Arrelar, com un arbre, dins la terra:
no ser núvol endut d'un poc de vent.
Sobre els camps coneguts de cada dia,
veure un cel favorable i diferent.
Mirar com cau, quotidià, el crepuscle,
cada cop renovant-me el sentiment.
Damunt la terra nostra i estimada,
del cor neixen el pi, l'aire i l'ocell.
El blanc record de la infantesa hi sura,
i ha de fer bo, aquest sol, als ossos vells.
Vull escoltar-hi aquest parlar que arriba
de mot antic als llavis de la gent.
El meu amor, la ferma companyia,
vull somniar-hi, entre la mar i el vent.”*

Elegies i paisatges (1933-1943), Marià Villangómez

Resum

La recerca s'endinsa en conèixer les condicions laborals i la qualitat de vida de les cambreres de pis o *kellys* d'Eivissa. Per una banda, s'analitza el nivell de precarietat derivada del seu treball, així com la conseqüència de ser un col·lectiu feminitzat dins el context del model turístic d'Eivissa, des d'una perspectiva feminista. S'han avaluat 5 eixos relacionats amb la precarietat (context social i procedència; contractació i salari; sindicalisme i representació en la presa de decisions; càrrega de treball i prevenció de riscos: benestar físic i mental i conciliació personal), així com un eix transversal només dedicat a qüestions de gènere (abusos, jerarquies i rols) i a la relació social d'aquest en l'evolució turística d'Eivissa. Aquests resultats s'han aconseguit mitjançant una metodologia mixta. S'han utilitzat eines quantitatives i qualitatives, a través d'estadístiques laborals i socials (IBESTAT i INE, entre altres), literatura científica (especialment de l'Ernest Cañada per la seva escassetat), una enquesta realitzada a 23 cambreres de pis eivissenques, dues entrevistes (al director d'un hotel i a una ex-cambrera de pis) i l'observació participant. Arran de la metodologia, l'explicació territorial i turística de l'estudi de cas a Eivissa, així com la presentació del marc legal i el context socioeconòmic general de les cambreres de pis, s'ha conclòs en què l'ofici de *kelly* és precari i fortament influenciat per ser un treball feminitzat. Finalment, es reconeix el rol i la importància de les *kellys* dins el desenvolupament de l'activitat turística d'Eivissa.

Paraules clau: turisme, model turístic, igualtat, activisme, Eivissa, sector hotelier, feminisme, *kellys*

Resumen

La investigación profundiza en conocer las condiciones laborales y la calidad de vida de las camareras de piso o *kellys* de Ibiza. Por un lado, se analiza el nivel de precariedad derivado de su trabajo, así como la consecuencia de ser un colectivo feminizado dentro del contexto del modelo turístico de Ibiza, desde una perspectiva feminista. Se han evaluado 5 ejes relacionados con la precariedad (contexto social y procedencia; contratación y salario; sindicalismo y representación en la toma de decisiones; carga de trabajo y prevención de riesgos: bienestar físico y mental y conciliación personal), así como un eje transversal solo dedicado a cuestiones de género (abusos, jerarquías y roles) y a la relación social de este en la evolución turística de Ibiza. Estos resultados se han conseguido mediante una metodología mixta. Se han utilizado herramientas cuantitativas y cualitativas, a partir de estadísticas laborales y sociales (IBESTAT e INE, entre otras), literatura científica (especialmente de Ernest Cañada por su escasez), una encuesta realizada a 23 camareras de piso ibicencas, dos entrevistas (al director de un hotel y una ex camarera de piso) y la observación participante. A raíz de esta metodología, la explicación territorial y turística del estudio de caso en Ibiza, así como la presentación del marco legal y el contexto socioeconómico general de las camareras de piso, se ha concluido en que el oficio de *kelly* es precario y fuertemente influenciado por ser un trabajo feminizado. Finalmente, se reconoce el rol y la importancia de las *kellys* dentro del desarrollo de la actividad turística de Ibiza.

Palabras clave: turismo, modelo turístico, igualdad, activismo, Ibiza, sector hotelero, feminismo, *kellys*.

Abstract

The research delves into understanding the working conditions and quality of life of hotel maids or *kellys* in Ibiza. On the one hand, it analyzes the level of precariousness derived from their work, as well as the consequence of being a feminized group within the context of Ibiza's tourism model, from a feminist perspective. Five axes related to precariousness have been evaluated (social context and origin; hiring and salary; unionism and representation in decision-making; workload and risk prevention: physical and mental well-being and personal reconciliation), as well as a transversal axis solely dedicated to gender issues (abuse, hierarchies, and roles) and the social relationship of this in the tourist evolution of Ibiza. These results have been achieved through a mixed methodology, focusing on quantitative and qualitative tools, based on labor and social statistics (IBESTAT and INE, among others), scientific literature (especially from Ernest Cañada due to its scarcity), a survey conducted with 23 hotel maids from Ibiza, two interviews with a hotel manager and a former hotel maid, and participant observation. Based on this methodology, the territorial and tourist explanation of the case study in Ibiza, plus as well as the presentation of the legal framework and general socioeconomic context of hotel maids, it has been concluded that *kelly's* job is precarious and strongly influenced by being a feminized job. Finally, the role and importance of the *kellys* in the development of Ibiza's tourist activity are recognized.

Keywords: tourism, tourism model, equality, activism, Ibiza, hotel industry, feminism, *kellys*.

Taula de continguts

1. Introducció.....	7
1.1. Motivació i perspectiva.....	8
1.2. Hipòtesis i objectius.....	9
1.3. Metodologia.....	9
1.4. Estructura.....	11
2. El fonament turístic i els enfocaments de gènere	12
2.1. Turistificació: la generació del territori turístic i els reptes climàtics	12
2.2. Model turístic: <i>mediterraneïtat</i> i insularitat	13
2.3. Feminisme i turisme: assignatura pendent	15
3. Eivissa: un territori purament turístic.....	18
3.1. Característiques generals.....	18
3.2. Evolució històrica del turisme.....	21
3.2.1. Antecedents: 1900-1960.....	22
3.2.2. El gran <i>boom</i> turístic: 1950-1970.....	23
3.2.3. Expansió i consolidació: 1970-2000	24
3.2.4. Estancament i renovació: Segle XXI	25
3.3. El mercat laboral turístic: les cambreres de pis.....	26
3.3.1. Característiques del treball.....	26
3.3.2. Marc laboral	27
4. Anàlisi dels resultats.....	29
4.1. Treball precaritzat, vida precaritzada	29
4.2. Conseqüències d'un col·lectiu feminitzat a Eivissa.....	32
5. Conclusió.....	35
5.1. Limitacions de la recerca	36
5.2. Futures línies de treball.....	36
6. Referències bibliogràfiques	38
7. Annexos	41
7.1 Model d'enquesta realitzat amb Google forms	41
7.2 Model de guió d'entrevistes realitzades.....	45
7.3 Focus grup.....	50

1. Introducció

Avui en dia el turisme s'ha convertit en la major activitat econòmica d'Espanya. Des de l'obertura de la dictadura franquista als anys 60 i 70, es va incloure com a un nou negoci molt rendible, que obria el país a l'exterior i que va permetre canviar d'una societat purament agrària a una dedicada als serveis. Així, l'entrada del turisme significà una transformació social (referent als canvis en les formes de vida i l'entrada al sistema capitalista), territorial (inici de l'activitat urbanitzadora i modificacions en el paisatge rural) i econòmica (priorització del monocultiu turístic com a principal activitat econòmica). La població rural costera fou la primera a transformar-se, els pagesos deixaren els seus camps i començaren a dedicar-se al turisme, enriquint-se com mai. Les verges i salvatges platges espanyoles i el bon clima mediterrani cridaven molt l'atenció a les classes benestants nord-europees.

Un dels exemples més paradigmàtics és el d'Eivissa. Aquesta, era una illa purament dedicada a l'agricultura, la ramaderia i a l'explotació salinera fins fa poc més de seixanta anys. Pràcticament tota la seva població depenia de l'economia de subsistència i el conreu per l'autoconsum. Però, arran dels anys 60 amb l'arribada massiva de turistes, fou protagonista d'una gran reconversió social, territorial i econòmica, essent una de les més ràpides en produir-se en l'àmbit estatal. Des d'aquell moment, el turisme fou molt més rendible que l'agricultura, es produí una expansió urbanitzadora, es construïren hotels i apartaments, els oficis canviaren i amb ella, la mateixa societat eivissenca. Es necessitava molta mà d'obra i, per aquesta raó des del segle XX la població eivissenca no ha parat de créixer.

Actualment, el turisme és una activitat madura i totalment assentada en la societat i economia eivissenca. Tot i això, els drets i les condicions laborals del sector terciari sempre han estat en el punt de mira, tant per la seva precarietat laboral, l'allargament de la jornada laboral diària o pel seu caràcter estacional. Sense cap dubte, un dels oficis que més ha experimentat aquestes característiques és el de les cambreres de pis. Ofici molt dur i precari, format per un col·lectiu feminitzat i que pateix moltes discriminacions per raons de gènere, socials i legals. En els últims anys, a escala estatal s'han organitzat i anomenat com a *kellys*, paraula utilitzada per primer cop en un mitjà de comunicació a l'article "Las que limpian los hoteles" d'Ernest Cañada (2014) a El País.

Les condicions d'aquestes treballadores estan profundament arrelades al model turístic vigent i depenen també de la situació laboral de cadascuna. No és el mateix una netejadora d'un hotel de 4 estrelles que una netejadora subcontractada per una empresa hotelera. Tot i això, la problemàtica encara és la mateixa: la manca de marc legal de protecció, el poc reconeixement de la seva feina i la precarietat associada. Tots aquests factors provoquen unes conseqüències inherents en el seu dia a dia, com la sobrecàrrega de treball, les malalties o molèsties mèdiques, els abusos de poder o l'alt risc de patir un incident.

La present recerca està emmarcada en els Objectius de Desenvolupament Sostenible de l'Organització de les Nacions Unides. Dels disset objectius proposats, el treball inclou especialment tres d'ells, que són el foment i la motivació d'estudi: la igualtat de gènere (objectiu 4), el treball decent i el creixement econòmic (objectiu 8) i la reducció de les desigualtats (objectiu 10). Registrar i plasmar les experiències d'aquestes dones és una manera excepcional de donar-les veu, credibilitat i de reconèixer el seu treball. La recerca és una crida

per a la justícia social, per conscienciar sobre les desigualtats vigents fonamentades en el gènere i continuades per les institucions, empreses i societat dins el model capitalista.

1.1. Motivació i perspectiva

La principal motivació del treball és purament personal, ja que ha estat l'ofici de sempre de la meva mare. Una vegada consolidada l'activitat turística a Eivissa, la gran majoria de dones nascudes abans dels anys 60 i 70 començaren a treballar en feines relacionades amb la neteja, pel fet que no tenien cap títol d'educació superior, així com pels rols de gènere tan accentuats de l'època, que les impedié accedir a feines especialitzades.

Les cambreres de pis que conec estan acostumades a realitzar feines reproductives i productives, tant a casa com fora d'ella, per ajudar o perquè amb el sou de *kelly* no arriben a final de mes. A més, segons la meua percepció, és un treball amb escassos o insuficients protocols de seguretat i amb riscos grans per a la salut. La meua mare té les mans destrossades i les ungles trencades de tots els productes químics que ha de tocar dia a dia. És el cost que ha patit per la manca de qualitat dels productes i materials que han d'utilitzar les treballadores.

Així, la motivació principal és mostrar les condicions precàries d'aquest ofici i descobrir, si és possible, noves percepcions de treballadores no eivissenques, ja que el meu coneixement està molt contextualitzat.

La recerca en qüestió analitza la relació causal entre la vida laboral i la qualitat de vida de les *kellys* en un context molt específic, com és el model de turisme d'Eivissa. Per tant, el treball es planteja des d'una perspectiva que va des de la turistificació i model turístic, que seria una perspectiva més de contextualització econòmica i turística, fins a l'enfocament feminista, per abordar les jerarquies entre homes i dones dins el model turístic i els rols de poder dominants. Aquestes perspectives seran desenvolupades més profundament a l'apartat de *marc teòric*.

Finalment, per discutir totes aquestes qüestions conjuntament és indispensable tenir pensament crític, que possibilita entendre la situació d'aquestes dones i poder comunicar-la de la millor manera possible, saber identificar les fonts d'informació vàlides o, senzillament, poder arribar a unes conclusions ben argumentades.

1.2. Hipòtesis i objectius

La raó de ser del treball és assumir que ser cambrera de pis és un ofici precari que incideix en la qualitat de vida de les treballadores, degut al model turístic que es dona. Moltes hores de treball, poca seguretat i un esgotament físic i mental continuat contribueixen a un ànim i salut deteriorats. Es presenten 5 eixos per analitzar aquesta precarietat: el context social i la procedència, la contractació i el salari, el sindicalisme i representació en la presa de decisions, la càrrega de treball i la prevenció de riscos i, finalment, el benestar mental i físic i conciliació personal.

La segona hipòtesi plantejada es centra en l'anàlisi del gènere. S'afirma que, com els homes i les dones desenvolupen rols socialment diferenciats, el seu paper dins el sistema turístic estaria també ho estaria. Ser cambrera de pis és un treball atribuït a la feminitat tradicional: la dona com a netejadora/cuidadora, ja que també és qui ho fa a casa. Aquest rol també comportaria una sèrie de discriminacions fonamentades en el gènere.

Les hipòtesis suggerides han estat analitzades mitjançant els objectius de la recerca, dividits en principal i específics. L'objectiu principal de la recerca és estudiar la situació laboral i la qualitat de vida de les *kellys* a la indústria hotelera eivissenca, centrant-se en dones actualment treballadores o que s'han jubilat en els últims anys.

A partir d'aquest objectiu principal, es pretén evidenciar la necessitat d'utilitzar metodologies quantitatives i qualitatives per aconseguir conèixer les condicions de les treballadores de manera directa, a través de la seva experiència; basar la recerca en els Objectius de Desenvolupament Sostenible de l'ONU; estudiar l'estructura actual del model turístic d'Eivissa per saber quin rol ocupen les cambreres de pis i quines jerarquies de poder hi ha; analitzar si el marc legal protegeixen a les cambreres en drets socials i laborals i, finalment, manifestar la importància d'incloure una perspectiva de gènere i feminista a la recerca, per aconseguir una anàlisi social coherent i realista.

A continuació s'expliquen els mètodes escollits per obtenir la informació necessària per contrastar les hipòtesis presentades i els objectius plantejats.

1.3. Metodologia

Les condicions laborals i de vida de les *kellys* han estat analitzades gràcies a una metodologia mixta. Aquesta combina eines quantitatives i qualitatives, per conèixer i contrastar estadístiques i experiències. L'explicació de la metodologia s'ha dividit arran de l'ús de fonts primàries i secundàries.

Com a font secundària quantitativa, s'han cercat les estadístiques d'ocupació i turístiques a escala balear (IBESTAT) i estatal (INE) per conèixer el context de la importància del turisme a Eivissa (visitants i dades laborals) i aspectes més econòmics com el salari mitjà, amb no gaire èxit, ja que hi ha una gran mancança d'aquest tipus de dades. Altres dades utilitzades provenen d'Exceltur, l'OMT i el WTTC. Com a font secundària qualitativa s'han utilitzat especialment articles d'investigació, com es pot observar a l'apartat *referències bibliogràfiques*.

Com a font primària quantitativa, s'ha realitzat una enquesta per conèixer les condicions laborals, les percepcions i la qualitat de vida de les cambreres de pis. L'enquesta ha estat elaborada en castellà i publicada a l'abril del 2024, vigent fins el juny. S'ha difós per WhatsApp, per un QR imprès i pel sindicat d'Unión Kellys Baleares. En total s'han recollit 23 aportacions de cambreres de pis. Les preguntes i els formats de difusió del formulari es poden veure a l'*Annex 1*.

Les fonts primàries qualitatives posades en pràctica han estat dues entrevistes en profunditat semiestructurades a persones que conviuen amb les cambreres dins l'hotel, com un director d'hotel i una governanta (antiga cambrera de pis), d'un hotel de 4 estrelles d'Eivissa. L'interés d'aquestes entrevistes recau en contrastar les opinions i interessos de les cambreres amb els dels superiors i professionals de l'àmbit. Les entrevistes van estar dissenyades, realitzades i enregistrades presencialment a Eivissa a finals d'abril del 2024, amb una durada d'entre una hora i mitja i dos hores. Al director se li va preguntar especialment sobre com es contracten les cambreres de pis i quines feines se les encomana, la posada en pràctica de les mesures del Govern Balear i la percepció que té d'aquest col·lectiu. L'entrevista a la governanta va contribuir a analitzar l'evolució laboral de les cambreres de pis, ja que és eivissenca i ha treballat de cambrera durant 30 anys. A més, se li va preguntar per les millores que s'han fet a nivell laboral i de protecció legal, així com les diferències entre els perfils de les cambreres dels anys 90 i les actuals. Finalment, també s'havia de realitzar una entrevista amb alguna cambrera de pis del sindicat Unión Kellys Baleares, però finalment no van contestar a la data de la realització de l'entrevista. Els guions de les entrevistes es troben a l'*Annex 2*, així com el full de consentiment.

També es va preveure la realització, i es va dissenyar un focus grup amb 5 dones eivissenques jubilades que havien set cambreres de pis tota la vida. La sessió tenia com a objectiu la creació línies de vida i realitzar unes conclusions conjuntes sobre l'ofici de *kelly* i la seva relació amb la qualitat de vida. Aquesta activitat hauria permès aprofundir més en les històries de vida de les treballadores i donar-les veu a l'hora d'explicar les seves experiències i sentiments, així com parlar sobre possibles agressions, jerarquies de poder o danys físics o psicològics. Malgrat hi havia una data fixada per a la seva realització, les assistents van cancel·lar la seva assistència i no es va poder reprogramar. Tanmateix, el guió de la sessió així com la presentació es poden veure a l'*Annex 3*.

La metodologia mixta triada permet combinar dades i experiències, donant-li a la recerca un caràcter més real i autèntic, assolint així els objectius de la recerca. Les informacions estadístiques trobades (i les que no) permeten veure una recollida primària de dades bàsiques i que, com es veu, molt limitada. Per una altra banda, les enquestes han recollit informació de primera mà en una mostra que, si bé no és estadísticament significativa, ha aportat una gran quantitat d'informació. La metodologia qualitativa ha enriquit aquestes dades més administratives, donant més veu a les participants. S'han utilitzat recerques realitzades, com les de l'investigador Ernest Cañada i s'han aconseguit dades més detallades en les entrevistes, en què la mostra és petita, però les respostes són molt significatives. Per últim, per completar la manca del focus grup i les entrevistes a la Unión Kellys Baleares, s'ha decidit incloure

l'observació participant en la recerca, ja que personalment he estat envoltada de dones que han treballat de cambreres de pis i puc aportar certes informacions rellevants com a recercadora.

Aquesta recerca dona una estructura que es mostra a continuació, amb la que es conclou la introducció.

1.4. Estructura

Una vegada feta la presentació i explicació de l'essència del treball, es continua amb el marc teòric, on s'aborda el procés de turistificació i els models turístics (fonaments del turisme) i l'aplicació de les perspectives de gènere en turisme.

Seguidament, es contextualitza la recerca a Eivissa. Es parla de les característiques generals, del seu territori, de l'evolució històrica com a destí turístic i les dades turístiques i laborals. Després, se centra en el cas de les *kellys*, mostrant les els aspectes que condicionen el seu treball i el marc legal laboral a diferents nivells administratius.

En el quart apartat es mostren les anàlisis dels resultats de la recerca. Es divideix en dos subapartats, segons les hipòtesis prèviament esmentades: precarització del treball a partir de les condicions laborals i, les conseqüències actuals i històriques de ser un col·lectiu feminitzat a Eivissa.

Finalment, es presenta la conclusió, on s'agrupen els resultats de la recerca. Es comprova si les hipòtesis de la recerca s'han verificat o no, s'enumeren les limitacions del treball i es proposen noves línies de recerca futures. El document també conté la bibliografia i referències utilitzades, així com els annexos que contenen les entrevistes, l'enquesta i la preparació del focus grup.

2. El fonament turístic i els enfocaments de gènere

A continuació es descriuen les principals perspectives o enfocaments utilitzats en el desenvolupament del treball, així com els marcs teòrics, posicionaments i idees que afecten l'àmbit d'estudi.

2.1. Turistificació: la generació del territori turístic i els reptes climàtics

La turistificació és entesa com “un procés complex en el qual intervenen diversos agents implicats, transformant un territori a través de l'activitat turística” (Ojeda & Kieffer, 2020). El turisme es duu a terme en un lloc concret i està interrelacionat amb les dinàmiques territorials del destí, així com amb els agents locals. Per tant, la turistificació influeix i comporta canvis en els processos socials i econòmics, així com en el propi paisatge.

Moltes vegades se li associa una connotació negativa, que no és justificable sense realitzar una bona anàlisi geogràfica. Així mateix, sovint també és concebuda com a sinònim de gentrificació, però no és exactament el mateix. Originalment la gentrificació es refereix a la substitució de la població resident per una amb un nivell adquisitiu més elevat, degut a obres de rehabilitació, millora dels serveis o de revitalització d'espais urbans. La gentrificació i turistificació poden arribar a coexistir i a retroalimentar-se entre si, perquè “l'atracció de visitants accelera la gentrificació, ja que la intensificació de l'ús del sòl augmenta el valor de les propietats immobiliàries” (Cocola-Gant, 2019). Per tant, el turisme aporta un fort pes especulatiu i inflacionista, en què l'habitatge s'utilitza com a bé inversor. Tot i això Cocola-Gant, diferencia aquesta relació segons les economies avançades (nord d'Europa) i les perifèriques (mediterrànies). En aquestes últimes, la gentrificació està molt més relacionada amb els efectes dels turistes com a consumidors de l'espai, ja que el desenvolupament capitalista dels països fou més tardà, mentre que als països del nord s'han dut a terme els dos processos de forma simultània. Això és perquè “els espais perifèrics amb economies dependents del turisme i marcats per la precarietat laboral tendeixen a gentrificarse gràcies al poder adquisitiu dels turistes” (Mendoza & Russo, 2023).

Per tant, el turisme es pot entendre com un element de gentrificació i d'aquí neix la concepció de gentrificació turística, entesa com el desplaçament de la població local per la producció d'espai per al consum turístic. Aquesta provoca tres formes interrelacionades de desplaçament: residencial, comercial i simbòlica (Cocola-Gant, 2019). Respecte a la residencial, comporta un increment dels preus i la creació d'allotjament turístic; la comercial implica un canvi cap a botigues i serveis més globalitzats i homogenis i, la simbòlica, provoca la pèrdua d'espais quotidians i del sentiment de pertinença del lloc. Tots tres són les raons per a què la turistificació sigui possible.

El caràcter negatiu donada a la turistificació ve de la creença que és conseqüència de l'arribada dels turistes quan en realitat, és per la inacció de les administracions públiques i pels propis residents que lloguen apartaments als turistes en plataformes com Airbnb. Així, l'*overtourism* sense restriccions ha provocat moviments de limitació de l'activitat turística: manifestacions socials que van des del *Tourist Go Home* fins als intents d'aconseguir un decreixement del turisme, especialment en front el repte climàtic.

El turisme pot ser considerat un dels sectors que més es pot veure afectat pels efectes de l'escalfament global, ja que les alteracions a nivell del medi físic o climàtic poden tenir un fort

impacte en l'arribada de turistes o en la pròpia realització del turisme (Olcina, 2019). L'activitat turística va significar un 9,1% del PIB global del 2023 segons el Consell Mundial de Viatges i Turisme (WTTC) i a Espanya s'espera que en 2024 es superi per primera vegada els 200 mil milions d'euros amb una participació del 13,3% en el PIB (Exceltur, 2024). Totes aquestes dades expliquen la dependència econòmica global al turisme i la gran sensibilitat del sector als canvis socioeconòmics i territorials. Un exemple és la pandèmia del 2020 del Coronavirus, en què la participació del sector en l'economia global i espanyola va caure en més de la meitat segons estudis de l'OMT (en el cas d'Espanya es va quedar el 2020 en un 5,4% de participació en el PIB).

No només el turisme és sensible al repte climàtic, sinó que també és contribuïdor i agent, especialment en emissions referides a la mobilitat turística i al consum energètic als destins (Olcina, 2019), aportant a nivell global un 8% de les emissions globals (Lenzen, et al., 2018). D'aquestes emissions, es calcula que pràcticament el 40% correspon només al transport aeri (OMT, 2018).

Per aquest motiu, la generació de territoris turístics i l'escalfament global són essencials en la planificació futura del turisme, que s'hauria de plasmar en el model turístic.

2.2. Model turístic: *mediterraneïtat* i insularitat

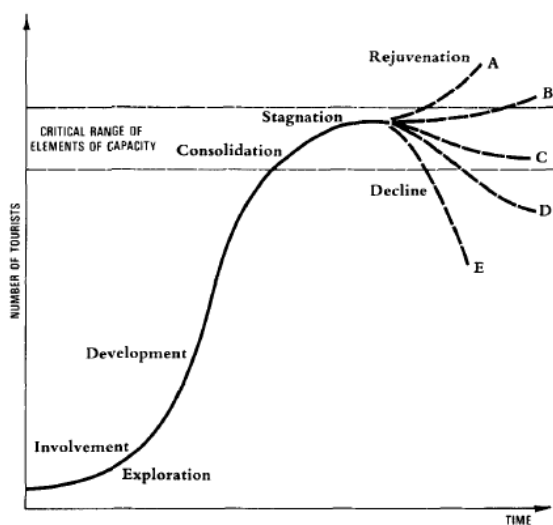
Els models generalitzen i identifiquen característiques i transformacions per explicar fenòmens determinats. Un model turístic és aquell que generalitza les causes dels canvis en les destinacions turístiques, és a dir, que analitza les raons i les sintetitza per aconseguir crear una explicació extrapolable al cicle de vida de qualsevol destí. Així, l'objectiu final del model turístic és permetre comparacions entre destins i prediccions futures, fonamentals en la revisió i actualització de la planificació i gestió turística a escales locals, ja que permeten identificar en quina fase es troben i quines són les alternatives que poden considerar per a reinventar-se.

Hi ha infinitats de models turístics teòrics però, sense cap dubte, el model de Butler (1980), també anomenat del cicle de vida de les destinacions turístiques (CVDT), és el més utilitzat i per aquesta raó, més criticat. Aquest, mesura l'evolució de les destinacions turístiques utilitzant tres variables (el nombre de turistes, el temps i el desenvolupament turístic) i es divideix en sis etapes. La primera és la fase d'exploració (*exploration*), en què hi ha molt pocs turistes, així com infraestructures relacionades. La segona fase és la implicació (*implication*), en què la població local s'hi implica, augmenten els turistes i es crea una temporada turística. La tercera etapa correspon al desenvolupament (*development*) de la zona com a destí turístic i els turistes augmenten ràpid en poc temps. La quarta etapa és la consolidació (*consolidation*), en què el nombre de turistes ja és estable i l'economia és monopolitzada pel turisme. La cinquena fase és l'estancament (*stagnation*), els turistes ja no augmenten i s'arriba als límits de la capacitat de càrrega. La última fase pot evolucionar principalment en dos opcions: el declivi (*decline*) com a destinació turística per la disminució de turistes, o el rejuveniment (*rejuvenation*), mitjançant l'atracció de nous mercats i perfils.

El model de Butler també pot relacionar-se amb les etapes històriques del turisme contemporani: el *Grand Tour*, el turisme artesanal, el turisme fordista i el turisme postfordista. Les dos primeres etapes històriques estarien representades per les dos primeres fases d'exploració i implicació, on realitzar turisme estava molt relacionat amb un bon nivell

econòmic (només se'l podia permetre la burgesia i la noblesa) i els destins estaven poc desenvolupats turísticament en matèria d'infraestructures, establiments i serveis. El turisme fordista s'assimila a les etapes de desenvolupament i consolidació, caracteritzat per un turisme de masses, sense segmentació del mercat i uns turistes poc experts. Finalment, el turisme postfordista es caracteritza per iniciar-se des del període d'estancament i amb la necessitat de reiventat-se. Per aquesta raó, al llarg del postfordisme es parla de turistes, no del turista, perquè l'oferta es personalitza i es busquen nous turismes per satisfer les necessitats més exigents (turisme d'interior, turisme gastronòmic, turisme agrari...).

Figura 1. Cicle d'evolució d'una àrea turística segons Butler (1980)

Font: Butler, 1980.

Aquests models i aquestes etapes històriques es poden aplicar a la realitat turística actual per situar on es troba cadascú dels destins. Per exemple, es pot contextualitzar en els casos de la costa mediterrània, especialitzats en turisme de sol i platja. Un bon exemple és la anàlisi dels destins de Cullera i Gandia a l'adaptació a la crisi de la Covid-19 (Ferrandis, Torres, García-Cardona, & Sánchez, 2023). Una recerca realitzada a Benidorm (Ivars, Rodríguez, & Vera, 2012), ha observat que la reinversió en els establiments hotelers, majoritàriament conformats per capital local i de tinença en règim de propietat, és l'element clau de renovació turística de Benidorm.

La constant adaptació al dinamisme i evolució de les demandes turístiques és la clau per a la supervivència dels destins. Amb l'entrada al mercat de nous destins de sol i platja internacionals menys massificats i més barats com Grècia i Turquia, els destins espanyols han optat per l'especialització i en la creació de "nous turismes" per atraure a turistes exigents. En aquest sentit, les Illes Balears són un clar exemple d'adaptació i de creació de nous productes turístics.

Els desitjos i estratègies balears de renovació turística es desenvolupen al Pla Integral de Turisme de les Illes Balears 2015-2025. Al Pla, s'estableix el turisme responsable com el model turístic a implantar, entenent-lo com a un equilibri entre la societat, la conservació ambiental i l'eficiència econòmica. A la següent taula (Figura 2) es mostren els propòsits de les marques turístiques de les Balears, així com les modalitats turístiques que s'ofereixen:

Figura 2. Les marques turístiques de Balears: motius i valors en comú

MALLORCA				MENORCA				IBIZA				FORMENTERA			
BRANDING MOTIVACIONAL "SIÉNTETE COMO EN CASA"								VALORES							
MOTIVOS	DEPORTES	GOLF		FAMILIAR		NATURALEZA (entorno natural, climatología, paisaje estratégico)	CULTURA (cómo vivimos, cómo somos)	GASTRONOMÍA (enoturismo, electurismo, prod. Local)	SEGURIDAD (Salud, servicio al ciudadano...)	ACCESIBILIDAD (Infraestructuras adaptadas a cualquier tipo de turismo)					
		CICLOTURISMO		TRAINING PROFESIONALES											
		ECOTURISMO		SENDERISMO											
		TURISMO ACTIVO		BIRDWATCHING											
				ESCALADA											
				NORDIC WALKING											
				ACT. ECUESTRES											
				TREKKING											
		NÁUTICA		PSICOBLOCK											
				SAILING & YACHTING											
			BUCEO & SNORKEL												
	EVENTOS DEPORTIVOS		PADDEL SURF & KAYAKING												
			COMPETICIONES												
	OCIO	SOL Y PLAYA													
		LUJO													
		CRUCEROS													
		CITY BREAKS													
		SHOPPING													
		OCIO NOCTURNO													
		ATRACCIONES	(CUEVAS, TREN, AMAT...)												
		EVENTOS CULTURALES	CONCIERTOS...												
		ARTE Y CULTURA (PATRIMONIO)	RELIGIOSO												
	ARQUITECTÓNICO														
	ARQUEOLÓGICO														
	FIESTAS Y TRADICION														
	FERIAS Y MERCADOS														
	NEGOCIOS	CONVENTION CENTERS													
		INCENTIVOS													
		ESPACIOS SINGULARES	SPECIAL VENUES												
	SALUD Y BIENESTAR														
SANITARIO															
	WELLNESS														

Font: Pla Integral de Turisme de les Illes Balears 2015-2025.

Tot i compartir trets característics de les destinacions de sol i platja mediterrànies, les Balears posseeixen una característica que només comparteixen a Espanya amb les Illes Canàries, que és la insularitat. La insularitat implica limitació o barreres, perquè les illes són territoris finits, on quasi tots els serveis s'han d'importar. Tal com destaca Margalida Ramis del GOB Mallorca el 2022, l'especialització turística de les illes serveix per a minimitzar el desequilibri territorial a base de l'explotació dels recursos limitats i finits de les illes, a partir de la deslocalització de la producció de béns i serveis necessaris per a subsistir (Alba Sud, 2022). Així, el monocultiu turístic balear provoca que només es visqui del turisme i que les altres activitats econòmiques tinguin un desenvolupament residual. El lligam als recursos exteriors provoca una gran vulnerabilitat econòmica i social en què si el turisme falta, tot el sistema falla. Per aquesta raó és essencial afavorir un model econòmic divers i diversificat que pugui satisfer les necessitats bàsiques dels residents i proporcionar serveis de qualitat de proximitat. En conseqüència, des d'una mirada més social s'hauria d'optar per models econòmics amb perspectives més inclusives i feministes.

2.3. Feminisme i turisme: assignatura pendent

La definició més bàsica de feminisme és aconseguir la igualtat entre homes i dones, arran de les relacions desiguals afavorides pel patriarcat. Tot i això, és una concepció molt complexa i que ha anat evolucionant al llarg de les dècades. Anne Pritchard (2014), introdueix les tres concepcions bàsiques. La primera fou l'empirisme feminista o feminisme liberal, sorgit a finals del segle XIX, centrat en la reclamació de drets legals i especialment el dret a vot i molt criticat per no desafiar les estructures patriarcals. Sobre els anys 60 va néixer el feminisme de punt de vista, que donava veu a grups més marginats, tenint en compte en la teoria feminista la classe, la sexualitat o la raça. El feminisme postestructuralista es va obrir camí a mitjans dels anys 90 amb una mirada postcolonial, amb l'objectiu de desconstruir conceptes masculinitzats i tenir

en compte els relacions de gènere dins els sistemes culturals. Malgrat aquesta evolució, no és fins els anys 90 que per primera vegada es comença a relacionar turisme i feminisme.

Quin és el primer fil conductor entre el turisme i el feminisme? El turisme és una activitat totalment feminitzada. Així és com ho confirmen els resultats de la segona edició del informe mundial sobre les dones en el turisme de l'Organització Mundial del Turisme i ONU Dones (2021), en què el 54% del personal turístic a escala global són dones. S'ha arribat a pensar que el treball femení en l'àmbit turístic pot significar un cert empoderament o una manera d'incloure més dones al mercat laboral i evitar més càrregues reproductives a l'entorn domèstic. Però, tal i com destaquen Daniela Moreno i Ernest Cañada (2018), això no sempre és així. De fet, les dones que treballen en el sector turístic desenvolupen feines informals, precàries i poc valorades, ja que són feines que també les poden realitzar a casa. Com en el cas de les cambreres de pis.

De fet, la OMT en "ONU Dones" en la primera edició de l'Informe mundial sobre les dones (2010), va declarar que el turisme permet treure el potencial de les dones i compaginar de millor manera la gestió dels treballs domèstics, reproductius i de cura. Com afirma Daniela Moreno (2019), aquestes generalitzacions eliminen l'anàlisi de gènere i només destaca el paper de les dones com a treballadores, deixant de banda que és un treball feminitzat pels rols de gènere impostos pel patriarcat.

Daniela Moreno (2019) afirma que l'estudi del gènere o de la perspectiva en gènere és clau en la planificació i gestió turística i és un indicador important en la sostenibilitat del turisme. La relació entre el feminisme i el turisme ha d'anar més enllà de donar espai a les dones, sinó que ha de tenir voluntat de transformar les relacions de gènere i identificar el patriarcat dins el model turístic (Moreno, 2019). De fet, els estudis de gènere en turisme es veuen com una branca marginal, malgrat la seva importància (Pritchard, 2014). Els estudis que tracten conjuntament aquestes disciplines s'han dedicat a tractar tres gran temàtiques: les diferències de gènere en el consum turístic, la producció turística i la construcció turística de relacions de gènere jerarquitzades, essent aquesta última l'única que tracta de forma crítica com el gènere afecta el turisme (Moreno, 2019). Altres vessants en gènere i turisme s'han centrat també en les dones empresàries i en els llocs de poder que ocupen. A més, a la geografia, ciència molt relacionada amb el turisme, la perspectiva feminista és bastant recent i també escassa.

Ernest Cañada i Daniela Moreno (2019) assenyalen els cinc aspectes clau més importants en l'anàlisi de gènere dins els aspectes laborals turístics: el treball informal, el treball precari, els criteris per a la selecció de mà d'obra, la bretxa salarial i l'assetjament sexual a la feina. Els treballs informals, molts d'ells protagonitzats per dones pobres, estan relacionats amb labors domèstiques i de cura, fets a mida per a mestresses de casa i sense prestacions socials, de salaris molt baixos i falta de protecció laboral, element que converteixen els treballs en precari. Són oficis també molt feminitzats i informals, fruit de la subcontractació, en què la selecció del personal en aquest àmbit laboral està marcada pels rols de gènere tradicionals, com és el cas de les netejadores. Les desigualtats de gènere també provoquen bretxa salarial, perquè les dones solen cobrar menys que els homes en els mateixos llocs de treball. Finalment, l'assetjament a la feina és una forma més d'explotació a aquestes dones treballadores. Els codis de vestimenta, les actituds amables i simpàtiques i la manca de protocols fan que l'assetjament estigui present, encara que invisibilitzat.

Finalment, el turisme, encara que estigui feminitzat, no vol dir que sigui feminista. Les treballadores encara no estan suficientment representades en alts rangs dels comandaments del turístic, ni en les associacions sindicals (Moreno, 2019). El treball turístic, ja de per si precaritzat, de moment no allibera a les dones de les responsabilitats domèstiques i de cura, sinó que perpetua encara més la desigualtat existent. Així, és important incloure el *gender mainstreaming* o la transversalitat de gènere per implantar la perspectiva de gènere en tots els àmbits turístics: legislació, regulació, prestacions, límits de treballs...

3. Eivissa: un territori purament turístic

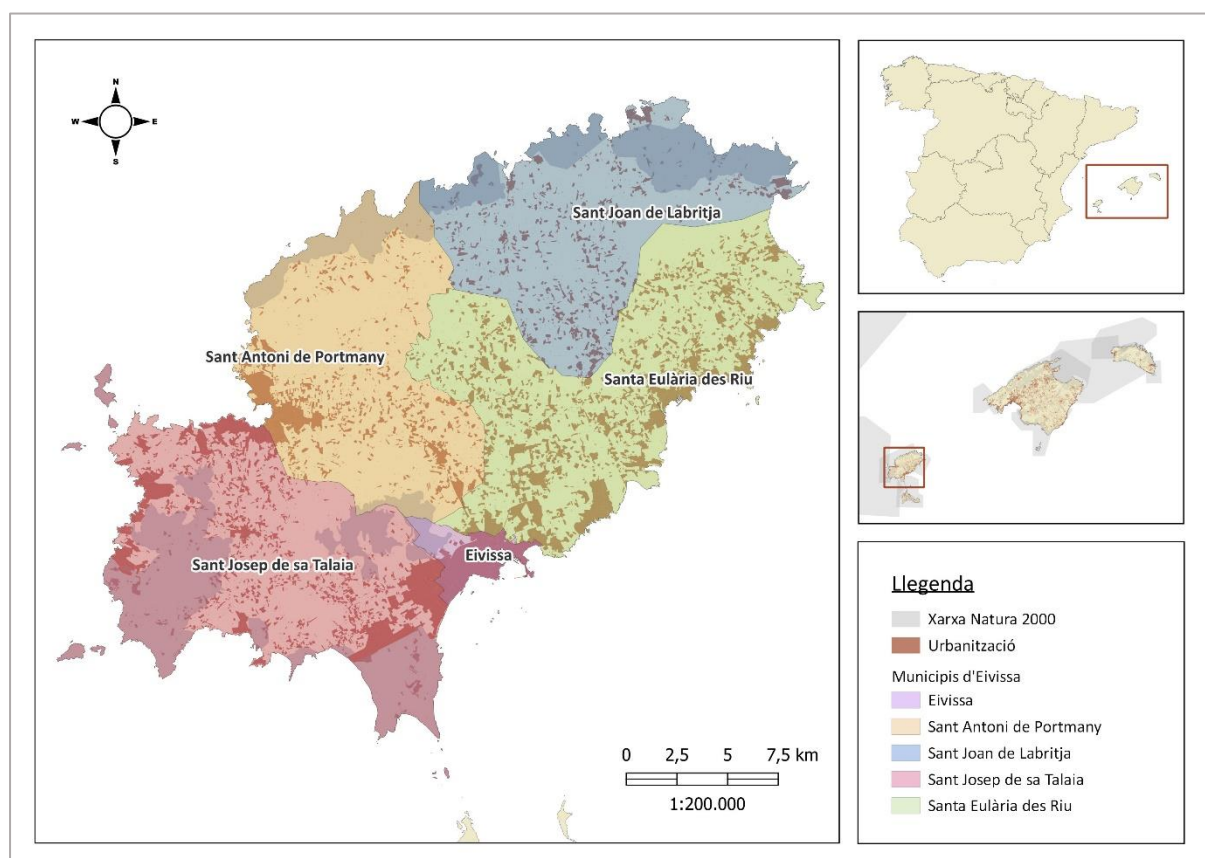
Aquest treball es desenvolupa en una metodologia de cas determinada i específica, en aquest context en el model turístic d'Eivissa. A continuació es presenten les característiques generals de l'illa i la seva evolució com a destí turístic.

3.1. Característiques generals

Eivissa és una illa que pertany a la comunitat autònoma i província de les Illes Balears, formades per Menorca, Mallorca i les Pitiüses, o Eivissa i Formentera. L'arxipèlag es situa a l'est de la Península Ibèrica, a la Mar Mediterrània. Eivissa té una població de 159.180 habitants (INE, 2023) que viuen en una superfície de 571,6 km², essent la densitat de població de 278 habitants per quilòmetre quadrat. Es distribueix territorialment en 5 municipis, en què cadascun està format per una localitat urbana (que respon al nom del municipi), a més de diversos pobles i urbanitzacions disseminades. La institució local superior als municipis és el Consell Insular, en aquest cas, d'Eivissa.

Figura 3. Localització i situació d'Eivissa

Territorialment Eivissa es caracteritza pel poblament dispers, fruit de la seva història pagesa i l'expansió urbanística disseminada. Es mostren també els espais naturals terrestres, on destaca tota la vessant nord i al sud la zona de Sa Talaia i el Parc Natural de Ses Salines.

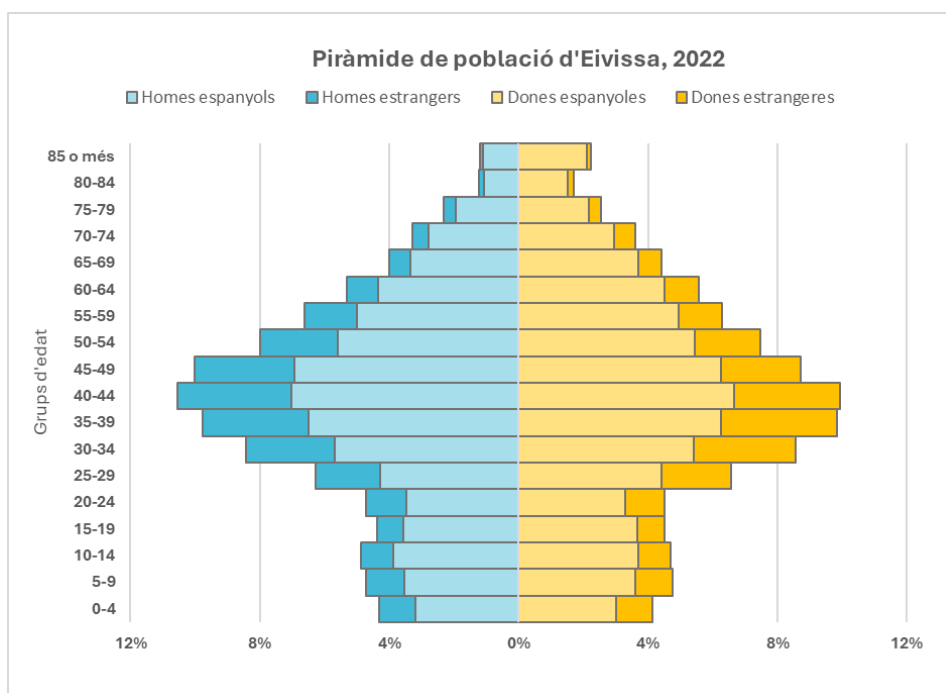

Font: elaboració pròpia.

Les dades de població d'Eivissa estan força influenciades pel turisme. L'arribada de mà d'obra exterior, així com l'atractiu paisatgístic i de qualitat de vida ha provocat que la població eivissenca estigui en continu creixement, impulsat per la immigració de persones de països nord-europeus en cerca de sol i per persones sud-americanes atretes per la gran oferta de treball turístic.

Figura 4. Estructura de la població d'Eivissa, 2022

La piràmide d'Eivissa està marcada per l'envelliment. El grup d'edat majoritari és entre els 35 i els 50 anys, on les persones estrangeres en edat de treballar tenen una gran presència. La natalitat està encallada, encara que les defuncions són menors que aquestes. La immigració es veu perfectament a partir dels 50 - 60 anys, coincidint amb la primera arribada de obrà de mà massiva per treballar en el sector turístic.

Font: elaboració pròpia a partir del Padró d'habitants del 2022, IBESTAT.

L'economia balear i eivissenca està caracteritzada per presentar un monocultiu turístic, ja que l'activitat econòmica està totalment centrada en el sector serveis. Només el pes en el PIB de les Balears del sector turístic (sense altres serveis), propicia un 44'8% dels beneficis (Exceltur, 2023). Tot i això, a Eivissa aquest percentatge és encara major, ja que el 2017 la Confederació d'Associacions Empresarials de Balears (CAEB) va assegurar que més d'un 90% del PIB d'Eivissa corresponia únicament a l'activitat turística.

Com el turisme és l'activitat que més contribueix al PIB, també és el que més treballadors implica a Balears, amb un 80% dels actius totals (INE, 2023). No hi ha dades específiques d'Eivissa, però segurament aquest percentatge augmentaria. La principal característica de l'activitat turística balear i dels destins de sol i platja és la seva estacionalitat, que es fa palesa en la xifra de persones actives i les afiliacions a la Seguretat Social (Figura 5 i Figura 6).

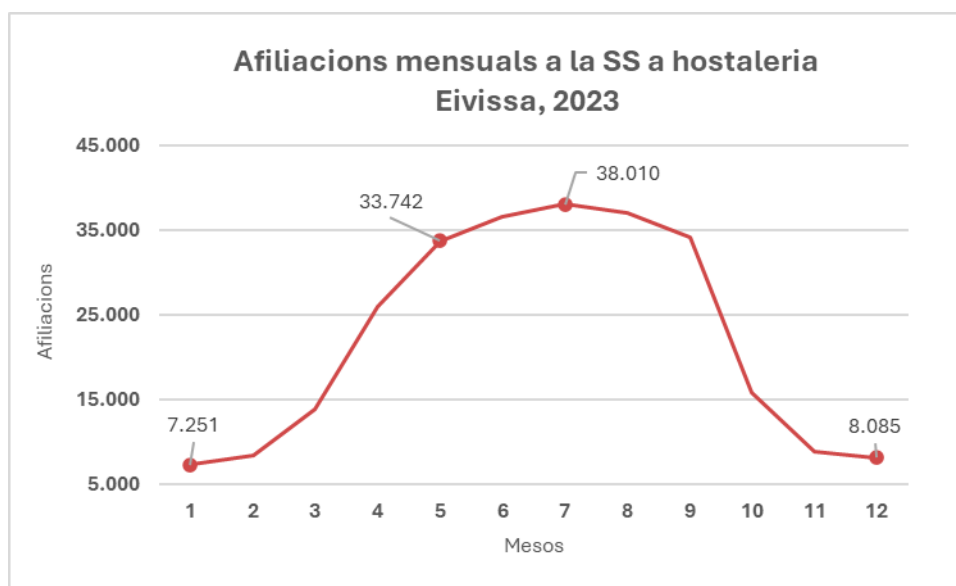
Figura 5. Població ocupada i aturada trimestral a Balears, 2023

El turisme és l'activitat que més condiciona el nombre de treballadors a Balears. Entre els mesos d'estiu (T3) i els d'hivern (T1) hi ha una diferència d'ocupació del 12%.

2023	Població ocupada	Població aturada
T1	82%	18%
T2	93%	7%
T3	94%	6%
T4	89%	11%

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de Població Activa (EPA), IBESTAT.

Figura 6. Evolució mensual de les afiliacions a la Seguretat Social a hostaleria a Eivissa, 2023

Font: elaboració pròpia a partir dels afiliats i comptes de cotització a la Seguretat Social (dades TGSS), IBESTAT.

3.2. Evolució històrica del turisme

Les Illes Balears foren concebudes com unes de les primeres perifèries del plaer per a turistes de classes burgeses i altes centreeuropees (Blázquez-Salom & Murray, 2010). La seva història turística es remunta a principis del segle XX, quan es van començar a vendre com a destins idíl·lics. Així, les Balears començaren com a un destí privilegiat, on només les persones amb un poder adquisitiu alt podien arribar. (Blázquez-Salom & Murray, 2010). Després d'aquest turisme més artesanal, arran de l'obertura del règim franquista (anys 60), el model turístic es convertí en un turisme de masses homogeneïtzat, en concordança amb altres destins de sol i platja espanyols. Les primeres connexions amb avió afavoriren l'arribada de més turistes i el desenvolupament d'aquest model fordista. La tercera època, la postfordista, iniciada a finals del segle XX, busca la distinció i la diversificació del producte turístic per atreure un turista més específic i exigent.

Actualment, les Balears s'han consolidat com un destí madur de sol i platja, optant en els últims anys per la inversió en noves modalitats turístiques. La més recent ha estat el turisme d'esports, com vendre Mallorca com a destí cicloturístic (encara que no ha sortit com es desitjava, perquè la Serra de Tramuntana s'està massificant de ciclistes professionals) o Eivissa, com a seu per a esdeveniments esportius importants, com els partits previs al Mundial de futbol femení celebrats el 2023 a l'estadi de Can Misses.

Tot i que el context turístic pot ser assimilat a totes les Balears, així com a altres destins de sol i platja espanyols, cal destacar que cadascuna de les illes va evolucionar de manera diferenciada. Per aquest motiu la marca turística de "Balears" no existeix com a tal, sinó que cada illa té la seva pròpia marca, els seus productes i el seu públic. Menorca és l'illa que més ha optat en la conservació del paisatge i del territori, fruit de la declaració com a reserva de la biosfera. Mallorca és l'única illa que té muntanya (Serra de Tramuntana), fet que permet gaudir de més diversitat de productes turístics diferents dels de sol i platja. Formentera és famosa per platges paradisiàques i la tranquil·litat. Eivissa és coneguda per l'ambient nocturn: les discoteques i les festes.

La Figura 7 mostra l'evolució turística resumida segons les filmografies de cada moment. La primera imatge correspon al "Secreto de la Pedriza" (1926), la segona a "Búsqueme a esa chica" (1964) i l'última a un anunci de l'Estrella Damn a la Serra de Tramuntana (2012). Aquestes gravacions permeten explicar d'una manera molt gràfica la promoció del turisme i la imatge que es volia transmetre.

Figura 7. Taula resum de les etapes turístiques

“Illa en calma”	“Desarrollismo”	Retorn al mite
		
Paisatges verges, salvatges i “sense humanitzar” Turisme adreçat a classes benestants Model turístic artesanal: sense oferta clara (no planificada) Etales de descobriment i exploració	Paisatges de sol i platja massificats Turisme adreçat a classes mitjanes Model turístic fordista: estandardització de l’oferta Etales de implicació i desenvolupament	Retorn al paisatge idíl·lic i natural, sense massificar Turisme adreçat a totes les classes socials Model turístic postfordista: diversificació de l’oferta Etales de consolidació i estancament

Font: elaboració pròpia a partir de Brotons, Murray & Blázquez-Salom, 2016.

Finalment, cal reflexionar sobre com la insularitat i el metabolisme insular (Rodríguez & Blanco-Romero, 2018) ha estat el factor clau en l’evolució turística de les Balears. Tal és la influència que la insularitat està reconeguda a l’actualització del 2007 de l’Estatut d’Autonomia, com a un fet diferencial i mereixedor de protecció especial (Calafell, 2023). A més, la insularitat és viscuda de forma diferenciada segons l’illa. Per exemple, Formentera no té aeroport i depèn encara més d’Eivissa i Mallorca per als seus subministraments diaris (Rullan, 2023).

A continuació, s’explica més detalladament la història turística d’Eivissa, basada en la “Història del turisme d’Eivissa i Formentera 1900-2000”, d’Ernesto Ramón Farnés.

3.2.1. Antecedents: 1900-1960

A principis de segle la població eivissenca era profundament agrària. Més del 70% de la seva població es dedicava al camp i les taxes d’analfabetisme eren d’un 90%. La població era d’uns 31.204 persones el 1930 (Ramón, 2001). Les taxes de natalitat i mortalitat eren elevades, així com les de criminalitat.

El turisme era molt incipient i Eivissa quedava al marge dels circuits de vacances, excepte per les visites esporàdiques d’alguns creuers que recorria la Mediterrània. Els primers turistes que arribaven (es quantificaren uns 250 a l’estiu de principis dels anys 30) provenien de l’alta societat europea i americana i gaudien d’una gran capacitat econòmica. El turisme no es podia desenvolupar a causa de la manca d’infraestructures bàsiques, tant les turístiques com les referides als serveis diaris. Tant és així, que la llum elèctrica no va arribar fins al 1907. L’altre element que condicionava el desenvolupament turístic era que l’única manera d’arribar a l’illa era via vaixell. Des del 1852 hi havia una línia Eivissa-Palma amb tres freqüències setmanals i el 1885 es va inaugurar la d’Eivissa-Barcelona, amb una freqüència setmanal. Per tant, la insularitat va ser el principal motiu pel qual el desenvolupament turístic es va endarrerir.

A partir dels anys 20, el Diario de Ibiza va tenir un important paper en insistir en la necessitat de veure el turisme com a una font de riquesa que pot ajudar a millorar la qualitat de vida dels eivissencs, tal com s'assegura en aquest fragment:

“Lo que se necesita, eso sí, es trabajar algo a favor de la atracción de forasteros, para lo cual deberían ser mirar algunos puntos muy interesantes. En cuanto al orden interior se refiere, bastaría contar con la tan necesaria carretera de circunvalación entre los diferentes pueblos, intensificar el aseo de la población y procurar la construcción de un gran hotel (...). En cuanto a lo exterior, haría falta una acertada e intensa propaganda en la península y el extranjero, a fin de dar a conocer a los turistas esta joya ebusitana (...). Pero decididamente, lo que falta es que los ibicencos reconozcan los beneficios que reporta a un país la afluencia de forasteros y juntando sus fuerzas procuren la imprescindible propaganda en el exterior(...). De esta manera, lector, iríamos a un verdadero progreso intelectual y material, de otra manera continuaremos siendo lo de siempre hijos de la cenicienta balear”¹

Els esforços del Diario de Ibiza i les notícies exteriors que parlaven del turisme com a una font de riquesa i progrés, van provocar la creació del Foment del Turisme el 12 d'octubre del 1933, per part d'importants personalitats polítiques del moment com Ignasi Wallis, Cèsar Puget, Bartomeu de Rosselló, Abel Matutes Noguera, Ramon Ferrer, Isidor Macabich... L'objectiu del Foment fou unificar tots els esforços per impulsar el turisme, així com ser l'interlocutor principal del sector des de les administracions públiques. A més, en aquell època, es començaren a crear les primeres infraestructures hoteleres, amb la inauguració del primer hotel el 1932, l'Hotel España, seguit de l'icònic Gran Hotel Ibiza el 1933 (actual Hotel Montesol).

Tots aquests avanços turístics es van veure entrebancats per la Guerra Civil i, posteriorment, la Segona Guerra Mundial. El Foment del Turisme es va aturar, les línies de vaixell es van suspendre fins al 1947 i tots els hotels estaven ocupats militarment.

3.2.2. El gran boom turístic: 1950-1970

Entre els anys 50 i 60 el règim franquista es va obrir al món, especialment arran de l'entrada a l'ONU el 1955 i el canvi de polítiques estatals (“desarrollismo”). Aquests fets van provocar que l'activitat turística retornés a la normalitat a causa de l'estabilitat econòmica, ja que aquests anys el franquisme va decidir impulsar el turisme a tot l'Estat. A Eivissa, aquests canvis polítics significaren la continuació de la promoció turística, així com el restabliment del Foment del Turisme. De fet, el 1958 van arribar 18.952 turistes a l'illa, la majoria dels quals eren francesos i espanyols.

L'esdeveniment més important de la dècada dels 50 va ser l'obertura el 1958 de l'Aeroport des Codolar (actual aeroport) al tràfic comercial i el 1966 al tràfic internacional. A partir d'aquest moment Eivissa comptava amb un altre mitjà transport d'arribada, molt més ràpid que el vaixell. Arran els canvis polítics i l'obertura de l'aeroport, es va consolidar l'estructura comercial d'Eivissa, la demanda i l'oferta turística va augmentar força i la urbanització es va començar a estendre per tota la costa.

Entre els 60 i els 70, la xifra de turistes va passar de 41.000 a 350.000 turistes anuals. En aquests anys també arribaren els famosos hippies o “peluts”. Amb els seus postulats i idees de llibertat

¹ Diario de Ibiza. 21 d'abril de 1924.

van veure l'illa d'Eivissa com a un escenari perfecte per a poder connectar amb la natura i la pau. Tot i això, la manera de viure i de vestir dels hippies era totalment contrària a la de la societat eivissenca, les turistes lluien els seus biquinis provocant escàndol (recordem que encara estam en època franquista), mentre les eivissenques anaven encara tapades de cap a peus (Figura 8).

Figura 8. Eivissa, primavera del 1965

Font: Garofalo ,1965.

L'augment de turistes també provocà una manca important de mà d'obra, així que els empresaris eivissencs anaren a cercar-la a la Península. Alguns pobles, com la Puebla de Cazalla (Sevilla) emigraren en massa a Eivissa. Cal destacar que aquesta mà d'obra que arribava no estava gens professionalitzada, ja que eren pagesos, així com la resta dels treballadors, empresaris i hotelers eivissencs. També, arran del creixement turístic, es va consolidar una nova classe social anomenada “palanqueros”, referida als petits empresaris i treballadors eivissencs que van augmentar el seu nivell social pel turisme (Cardona, 2021). La manca de professionalització turística en l'activitat turística és un dels aspectes que ha condicionat més el model turístic de l'illa, així com la falta de planificació.

3.2.3. Expansió i consolidació: 1970-2000

A partir dels anys 70, arran de l'arribada de la democràcia, la creació de les autonomies i, especialment dels Consells Insulars, Eivissa tingué més recursos per a gestionar el turisme. A més, l'entrada a la Comunitat Europea i la imposició de l'IVA, la falta de professionalitat, la manca de normativa i les reclamacions ecologistes (GEN-GOB a les Balears) provocà que als anys 80 i 90 s'hagués de produir una renovació total del sector. A més, també es notaren els efectes de la crisi del petroli i del 84, tot i que no condicionaren força el negoci turístic.

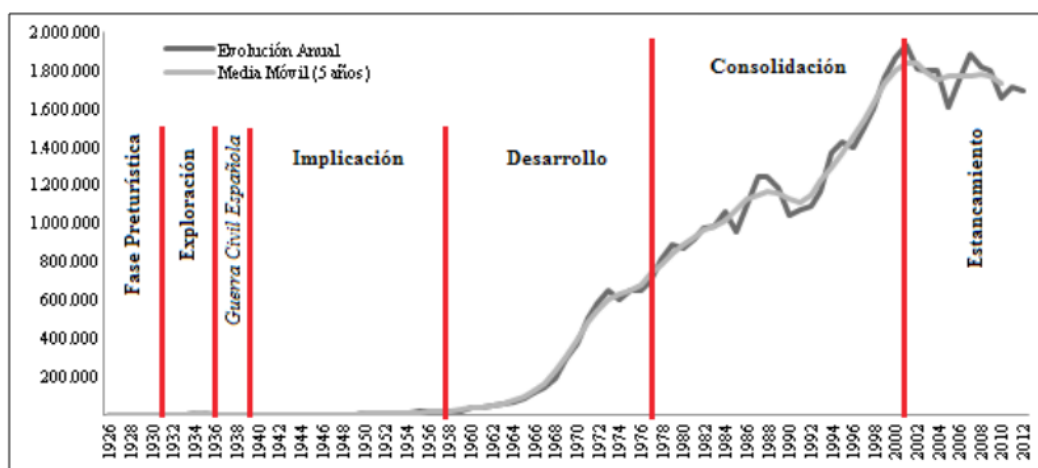
El final del segle XX es caracteritzà per la creació de normativa en matèria de medi ambient (Llei d'Espais Naturals, 1985); urbanística (primers PGOUS, DOT, 1999); i turística (Llei Cladera). En aquesta època va iniciar-se la promoció i la creació del turisme d'oci nocturn i de “gatera”, protagonitzada especialment per britànics i alemanys, que avui en dia encara condiciona la imatge de l'illa.

Finalment, la Superpromoció o el Pla Màrqueting (91-93), va acabar de situar Eivissa en el panorama internacional. Així, lluny d'empitjorar el sector, les dinàmiques econòmiques i polítiques significaren un impuls i consolidació total del sector.

3.2.4. Estancament i renovació: Segle XXI

Per primera vegada el creixement turístic d'Eivissa ja no era constant, sinó que les xifres turístiques començaren a estancar-se a principis dels 2000. Aquesta sensació d'estancament es va percebre per la manca de crisis internacionals i per les petites variacions en els fluxos de turistes (1,8 milions a principis de segle) i en el nombre d'allotjaments turístics, fruit de les normatives urbanístiques i turístiques de les dècades anteriors (Ramón & Serra, 2014). Aquest estancament es pot observar a la Figura 9, que mostra l'evolució de les fases turístiques de l'illa.

Figura 9. Evolució turística d'Eivissa (1926-2012)

Font: Ramón & Serra, 2014.

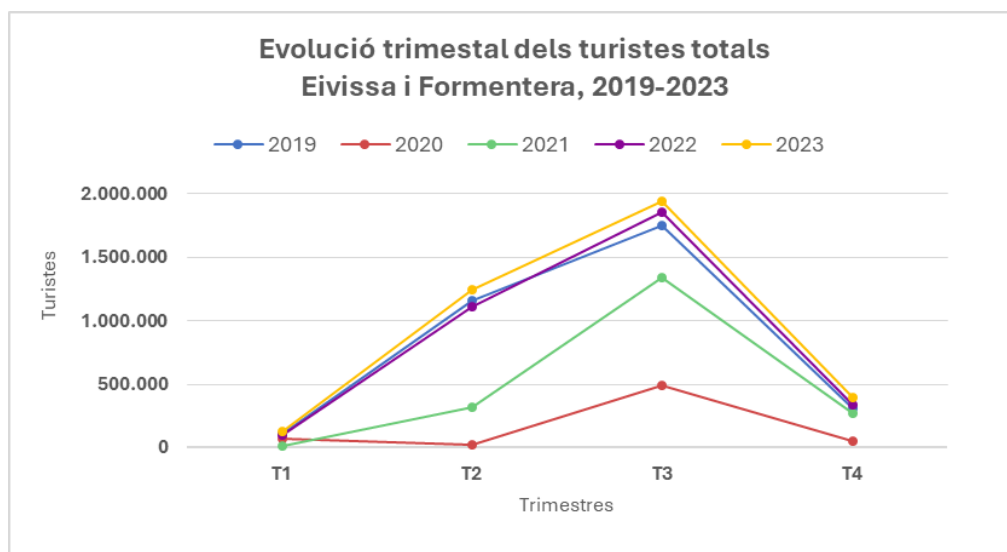
Per evitar l'estancament turístic, Eivissa va haver de reinventar-se. Així, l'oferta eivissenca va començar a diversificar-se, resolent-se en l'actual heterogeneïtat de productes turístics que s'han estat distribuïnt territorialment. Per exemple, Santa Eulària té un turisme adreçat a famílies i jubilats; Sant Antoni es caracteritza pel turisme de "gatera", protagonitzat per joves britànics; l'interior de l'illa està repleta d'agroturismes on s'allotgen turistes adinerats que busquen la tranquil·litat del camp i, el Nord de l'illa està caracteritzat per la presència de hippies.

Tot i aquesta diversificació, la marca turística Eivissa encara se centra en una promoció de destí de sol i platja i d'oci nocturn. Ha aconseguit obtenir una combinació d'imatge turística de llibertat, herència hippie, glamur, luxe, natura i vida alternativa, això sí, cada vegada més enfocada cap a un públic amb major poder adquisitiu (Ramón & Serra, 2014).

La readaptació constant de l'activitat turística eivissenca a les diferents demandes i contextos socioeconòmics ha afavorit l'augment constant de l'arribada de turistes que cada any són majors, com mostra la Figura 10. El 2023, segons dades de l'IBESTAT, el nombre total de turistes a les Pitiüses va ascendir a 3.712.160, un increment de 305.000 respecte a l'any anterior.

Figura 10. Evolució del flux de turistes a les Pitiüses, 2019-2023

L'estacionalització és una de les característiques principals de les Pitiüses.

Font: elaboració pròpia a partir dels fluxos trimestrals de turistes per Eivissa i Formentera, IBESTAT.

Contextualitzat el cas d'estudi, la recerca continua amb l'explicació de les conseqüències del treball turístic eivissenc, enfocat cap a la situació i condicions laborals de les cambreres de pis.

3.3. El mercat laboral turístic: les cambreres de pis

Des dels anys 60, Eivissa va haver de buscar mà d'obra exterior per a afrontar la temporada turística. Actualment, persones de tot el món venen a treballar a l'estiu, malgrat els actuals problemes d'habitatge. Les persones que treballen a Eivissa (residents o no) són fonamentals en l'economia eivissenca i en la continuïtat de l'activitat turística. Les ocupacions generades pel turisme es podrien dividir en 3: ocupacions directes, indirectes i induïdes. La directa implica contacte directe amb el turista (hotels, restaurants, comerços, guies...), la indirecta són els proveïdors de la restauració (constructores i fabricants) i la induïda és quan fruit del creixement turístic s'afavoreix ocupació en altres àmbits, com a l'educació o la sanitat (Moreno & Cañada, 2018). En aquest apartat es parla sobre la precarietat de les cambreres de pis, així com la legislació que les afecta i condiciona.

3.3.1. Característiques del treball

A continuació es presenten els principals elements que influeixen en les condicions laborals de les cambreres de pis, esmentades a la literatura científica de l'Ernest Cañada:

- Un mercat de salaris baixos. Justificació dels rols de gènere i els estereotips derivats (la dona com a mestressa de casa) per argumentar l'escassa qualificació i els salaris baixos (Cañada, 2017). A més, l'enquesta d'estructural salarial de l'IBESTAT mostra que a partir de la pandèmia de la COVID-19, la diferència del sou entre homes i dones en el sector serveis és d'uns 4.000 euros anuals, essent els homes els més ben pagats.

- El perfil de les cambreres de pis. Col·lectiu molt complex, a causa de la mescla entre gènere, raça i ètnia, capes que també impliquen discriminació (Cañada, 2018).
- Les dinàmiques de segmentació. La pluralitat de nacionalitats i procedències entre les cambreres de pis, lligat amb el fet que entre elles poden coexistir diferents tipus de contractes, disminueix la capacitat de defensa del col·lectiu i d'associació entre elles (Cañada, 2019). A més, la precarietat està molt associada a la falta d'unió sindical (Cañada, 2017).
- L'estacionalitat del turisme. Factor que afavoreix que els hotels realitzin altre tipus de contractes i contribueixin a la temporalitat (Cañada, 2018).
- Marc legal que permet i fa més rendible la subcontractació (vegeu l'apartat següent, *marc laboral*).

3.3.2. Marc laboral

A continuació es presenta en una taula la normativa en l'àmbit estatal i autonòmic que afecta actualment a les cambreres de pis (Figura 11), especialment adreçada a la subcontractació i la càrrega de feina:

Figura 11. Marc legal que influeix en la vida laboral de les cambreres de pis

E S T A T A L	Reial decret llei 3/2012, de 10 de febrer: mesures urgents per a la reforma del mercat de treball La subcontractació a Espanya està regulada des de l'aprovació de l'Estatut dels Treballadors el 10 de març de 1980. No obstant això, no s'utilitzava amb freqüència perquè no era prou rendible, ja que s'havia de pagar el mateix als treballadors subcontractats que als contractats directament, amb aquesta llei canvia: • En la regulació de la jornada, l'horari, el salari i la classificació professional, el conveni comercial d'empreses té prioritat sobre la resta de convenis col·lectius existents. L'externalització és atractiva per al propietari de l'hotel, ja que podia descartar els empleats directament vinculats al conveni col·lectiu de l'hoteleria, i en canvi, contractar una empresa de serveis múltiples els treballadors de la qual estaven sota acords comercials d'empresa, sovint signats per representació fraudulenta o associada a altres àmbits d'activitat que tinguessin menys reconeixement i remuneració professional, com ara la neteja (Moreno & Cañada, 2018). • Majors facilitats per a l'acomiadament i l'ampliació de la subcontractació. • La reforma laboral va provocar una major fragmentació de les relacions laborals, soscavant el poder dels treballadors i les organitzacions sindicals.
	Reial decret llei 32/2021, de 28 de desembre, de mesures urgents per a la reforma laboral, la garantia de l'estabilitat a l'ocupació i la transformació del mercat de treball. • Les treballadores no podran cobrar menys que el salari estipulat pel conveni sectorial, però les cambreres de pis indiquen que la majoria és contractada com a netejadora, no com a cambrera, per la qual cosa el conveni que regeix és el de neteja i no el d'hostaleria. La diferència de salari pot arribar a ser de 400 euros entre tots dos.
B A L E A R S	Decret llei 3/2022, d'11 de febrer, de mesures urgents per a la sostenibilitat i la circularitat del turisme de les Illes Balears. • Obligació als hotels d'eliminar de les habitacions les amenities (productes de cortesia d'un sol ús) • Els hotels de quatre i cinc estrelles han de tenir llits elevables, mecànics o elèctrics, per facilitar la feina del col·lectiu de cambreres de pis. • Increment salarial d'un 8,5% en general per als empleats en hostaleria en els pròxims 2 anys. • Els establiments hotelers de mesurar les càrregues de treball de les cambreres de pis.

Font: elaboració pròpia.

Ja enumerats els condicionants i el marc legal que influeixen en la qualitat laboral de les cambreres de pis, la recerca continua amb la presentació dels resultats.

4. Anàlisi dels resultats

En el següent punt es mostren els resultats de la recerca, a partir de les hipòtesis presentades i analitzats a través de la metodologia del projecte.

4.1. Treball precaritzat, vida precaritzada

En aquesta hipòtesi s'aprofundeix en 5 eixos amb els quals s'ha valorat si el treball de les cambreres és precari o no, gràcies als resultats de l'enquesta, les entrevistes i recolzada per estadístiques i recerques anteriors.

Context social i procedència

De les 23 persones que han respost a l'enquesta, 19 eren espanyoles (9 d'elles eivissenques), 1 europea i les 3 restants de fora d'Europa. Respecte a l'edat, quasi el 60% tenen entre 46 i 60 anys. Més de la meitat de les enquestades tenen estudis bàsics, seguits de prop pels estudis secundaris. Els resultats de l'enquesta mostren que ser cambrera de pis es correspon amb un perfil de dona espanyola, nascuda fora de l'illa, amb estudis obligatoris i d'edat propera a la jubilació.

Tot i que no s'han pogut concloure resultats diferenciats entre les 4 cambreres de fora d'Espanya amb la resta (justament per aquesta petita representació), s'ha de destacar que l'arribada de *kellys* estrangeres, especialment del Sud, sorgeix a partir dels anys 2000. Generalment, el treball més dur i el pitjor pagat està adreçat als migrants, així que aquesta condició de la procedència pot agreujar la precarització del treball de les cambreres de pis (Cañada, 2019).

Així mateix, la governanta i ex-cambrera de pis durant 30 anys ha explicat que veu un canvi de mentalitat entre les cambreres dels 90 i 2000 amb les actuals. Comenta que moltes d'elles fan les feines de forma poc responsable i no suporten el treball gaire temps i ho deixen als mesos pels alts nivells de cansament, així com pel sou. Afirmar que les persones que les *kellys* novelles "(...) ja no estan acostumades a aquests ritmes de feina, els hi costa molt aprendre i ho troben tot molt avorrit" (Entrevista 2). Aquesta visió pot relacionar-se amb un canvi de pensament generacional en la cultura del treball.

Contractació i salari

Tot i que en les recerques és habitual destacar el caràcter temporal dels contractes de les cambreres de pis, en l'enquesta realitzada més del 80% han indicat que tenen un contracte fix discontinu. Només 2 persones estan contractades temporalment i altres 2 indefinides. El director de l'hotel afirma que tots els contractes que fan a l'empresa són fixos discontinus amb una garantia de 180 dies, encara que si l'hotel no té ocupació, no té per què complir-la. Quan tornen a obrir l'hotel després de tancar els mesos d'hivern (normalment de desembre a febrer) les cambreres són cridades segons la falta de mà d'obra i, principalment per l'ordre d'antiguitat. Si el departament de pisos troba que falten cambreres ho sol·licita al director i aquest valora la demanda, que acostuma a fer-se o no segons balanços econòmics. Les entrevistes les acostuma a realitzar el cap de departament de pisos (governanta) i no es requereix cap títol, estudis o experiència prèvia per poder ser cambrera de pis.

Tot i això, en els últims 30 anys les condicions del salari no han millorat significativament. L'ex-cambarrera de pis ha declarat que als 90 cobrava uns 900 euros i que el 2022 uns 1200. L'augment del sou va ser de 300 euros en 30 anys. A més, fins al 2003 no tenien dret a vacances i els dies de suposades vacances es pagaven. A partir dels 2000 se'ls hi comencen a donar entre 15 i 20 dies anuals de vacances.

Sindicalisme i representació en la presa de decisions

El 70% de les enquestades no està adherida a cap sindicat o associació en defensa dels seus drets laborals. També han puntuat un 2,48 sobre 5 la representació en la presa de decisions sobre el seu treball (Figura 13). Per tant, tal com Ernest Cañada afirma en els seus articles sobre les cambreres de pis (2017, 2018 i 2019), aquestes representen un col·lectiu poc cohesionat i associat, fet que també condiciona la dificultat per modificar la seva precarietat. D'altra banda, en les enquestes i la governanta ha insistit en el fet que "la gent no ens reconeix pel treball que fem, som la cara i la imatge de l'hotel i sense nosaltres els turistes no vindrien" (Entrevista 2).

El director de l'hotel de 4 estrelles afirma que al seu hotel es va crear un sindicat propi entre tots els oficis que treballen a l'hotel, gestionat i encapçalat per ell. Aquesta idea la va prendre perquè va veure que a Canàries (on va estar de director fa uns anys) els sindicats de *kellys* (exteriors a l'empresa) només buscaven la crítica directa i no solucions conjuntes entre l'empresa i les treballadores. Així, si les cambreres tenien alguna queixa, els hi hauria de dir a ell directament. Encara que sembli una bona idea per poder normalitzar la comunicació entre treballadores i superiors, el director de l'hotel es pot comportar en benefici propi i elimina el dret de les treballadores a unir-se fora de l'hotel. Addicionalment, va expressar que en la gran majoria dels hotels en què ha treballat ha vist que el càrrec de governanta o subgovernanta recau en persones que mai han treballat com a cambreres de pis, fet que condiciona la càrrega i la consciència que es té del treball. Per aquest motiu, ell sempre ha posat com a governantes persones que han estat treballant de cambreres de pis.

Càrrega de treball i prevenció de riscos

Com s'ha esmentat al marc legal, el 2021 el Govern balear va impulsar unes mesures per regular la càrrega de treball de les cambreres de pis. Tot i això, 3 anys després, quasi el 60% de les enquestades ha dit que la majoria de les mesures no s'han implantat.

La disminució de la càrrega de treball ha estat des de sempre una de les reclamacions dels manifestats dels sindicats de *kellys* (Asociación Las Kellys, sense data), juntament amb la reclamació al dret de tenir una jubilació anticipada, fet que s'ha expressat a l'enquesta. El nombre d'habitacions que han de realitzar les cambreres sempre ha estat en el punt de mira, ja que és un número difícil d'estandarditzar, perquè cada hotel té serveis diferents, habitacions de diferents mides i diversos perfils de turistes. Des del Govern balear s'ha animat a cada grup empresarial hotelier a calcular els temps i les habitacions per dia que han de realitzar les cambreres, tenint el nombre de sortides. En el cas de l'hotel del director entrevistat, el càlcul s'ha fet a través d'entrevistes amb les treballadores, arribant a la conclusió que les cambreres han de realitzar un màxim de 22 habitacions en temporada baixa (si no tenen sortides) i en temporada alta 17 (si no tenen sortides, considerant que les habitacions s'embruten més per la sorra de la platja i els perfils de turistes que venen són diferents). Si s'assignen sortides compten

el doble que una habitació. Aquestes xifres coincideixen amb l'indicat per les enquestades. Per acabar, el director ha indicat que aquest any s'han de reunir els grups hotelers amb el Govern balear per establir unes bases generals per realitzar el càlcul just d'habitacions per dia.

Amb relació als temes de prevenció laboral, el director ha informat que cada any es realitzen formacions de prevenció de riscos laborals i disposen de manuals de benvinguda per les noves cambreres de pis contractades, elaborats amb el Servei Balear de Prevenció. Estan obligats a fer-ho des del govern autonòmic.

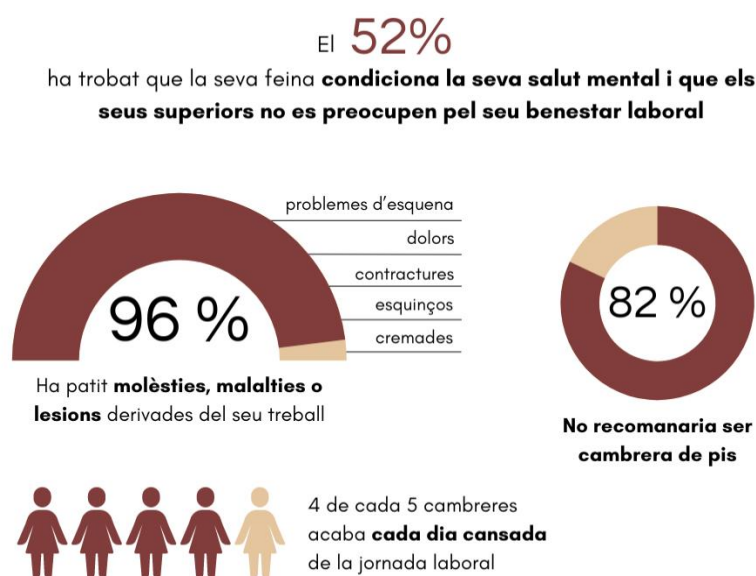
La càrrega de treball ha evolucionat en el temps, tal com ha indicat l'ex-cambrera de pis. Als anys 90 no tenien ascensor, el mobiliari era més difícil de netejar i les habitacions també tenien més llits. Tot i això, actualment la càrrega de treball ha augmentat segons les aportacions de les enquestes, les entrevistes realitzades i l'obra de "Intensificación del Trabajo en los hoteles: La percepción de las Kellys", d'Ernest Cañada (2018), això és degut a:

- L'obligació de les cambreres de pis més experimentades a ensenyar a les novelles i fer formacions, sense reducció de la seva feina diària.
- L'externalització dels serveis de bugaderia: més càrrega i pressió.
- L'estructura arquitectònica: gran dimensió de les habitacions i el nombre de llits.
- La decoració: cortines, *amenities* (no aplicat a Balears), banyeres, llits, mampares i edredons augmenten el treball de neteja.
- L'augment del nombre de sortides perquè els turistes realitzen estades més curtes.
- Segons l'època les habitacions estan més brutes per la sorra i pel turisme de "gatera".
- La sobrecàrrega de treball no implica sempre més contractació.

Benestar mental i físic i conciliació personal

Les dades recopilades de les enquestades mostren una tendència clara (figura 12) de sobrecàrrega, malalties laborals i insatisfacció:

Figura 12. Resultats de les enquestes referents al benestar laboral (2024)

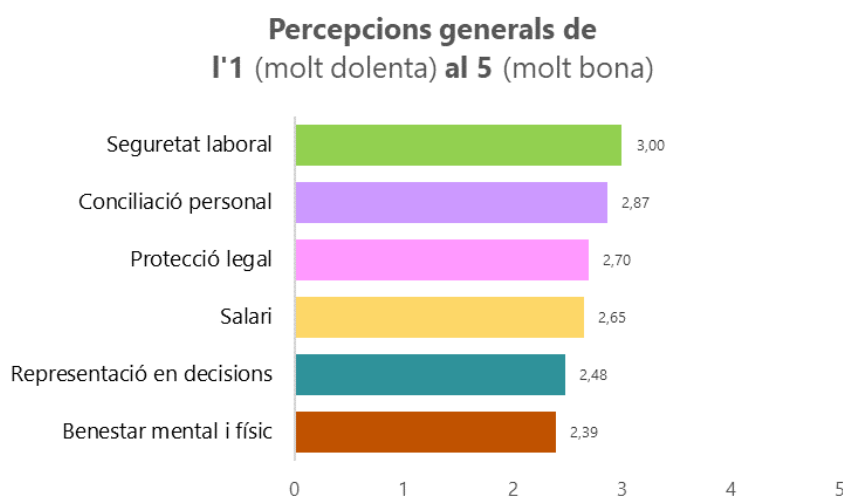

Font: elaboració pròpia a partir dels resultats de l'enquesta elaborada per la recerca (2024).

Arran de les malalties i molèsties sorgides pel treball moltes cambreres recorren a l'hàbit de fumar per calmar l'ansietat (Cañada, 2019) i el 71,5% de les cambreres consumeix fàrmacs pel dolor segons un informe de Comissions Obreres (s.d.). S'informa que aquestes consumeixen per les càrregues de treball, la pressió del temps, l'ergonomia i els problemes de salut. Nombroses vivències i històries de vida en aquest sentit es troben recopilades al llibre “Las que limpian los hoteles”, d'Ernest Cañada (2015).

Finalment, a l'enquesta s'ha preguntat per les percepcions generals respecte a aquests eixos (Figura 13). El benestar mental i físic així com la representació en les decisions de treball no superen l'aprobat i són les pitjors valorades. El salari, la protecció laboral i la conciliació laboral arriben just a l'aprobat i la qualificació més favorable la té la seguretat laboral, amb un 3 sobre 5. En general, els eixos estudiats tenen una valoració molt negativa.

Figura 13. Valoració dels eixos de precarietat per part de les enquestades (2024)

Font: elaboració pròpia a partir dels resultats de l'enquesta elaborada per la recerca (2024).

4.2. Conseqüències d'un col·lectiu feminitzat a Eivissa

En aquesta hipòtesi, la recerca s'ha centrat en l'esbiaixat de gènere que té l'ofici de cambrera de pis, així com l'evolució històrica i les raons per les quals la majoria de les dones a Eivissa van començar a exercir aquest tipus de treball.

Com van arribar les dones eivissenques a ser cambreres de pis?

A partir de l'entrevista amb l'ex-cambrera i l'observació participant ha estat possible relacionar aquestes històries de vida amb l'evolució del model turístic eivissenc. Amb l'esclat del “boom” turístic als anys 60, Eivissa comença primer de tot a construir infraestructura hotelera i per al seu funcionament va necessitar una mà d'obra abundant, insuficient amb el nombre d'habitants de l'època. Així, les dones (tant eivissenques com les migrants) es van sumar com a treballadores dels hotels, la gran majoria com a cambreres de pis. S'ha de recordar que la societat eivissenca d'aquell moment era una societat profundament patriarcal i masclista i es va permetre que aquestes dones treballassin als hotels perquè era havien de fer el mateix que a

casa: netejar. Tot i això, tal com diu la governanta i ex-cambrera de pis, aquest ofici era molt més rendible que la costura (al que totes les dones se solien dedicar a part de les feines de casa) i les permetria accedir a un treball pel qual no havien d'estar qualificades, de fet a la majoria d'elles no se les permetia estudiar perquè era "cosa d'homes". Encara que era un treball profundament arrelat a estereotips de gènere, per la majoria de les dones eivissenques va significar poder sortir de casa, guanyar el seu propi sou (no controlat per l'home), l'oportunitat de conèixer món i conèixer altres persones (augment de la vida social) i, fins i tot, escapar de la violència de gènere. L'entrevistada comenta que "(...) a casa em sentia com una esclava perquè no podia sortir. Sempre he valorat molt bé ser cambrera de pis, encara que sigui una feina molt dura, m'ha fet ser més lliure i feliç" (Entrevista 2).

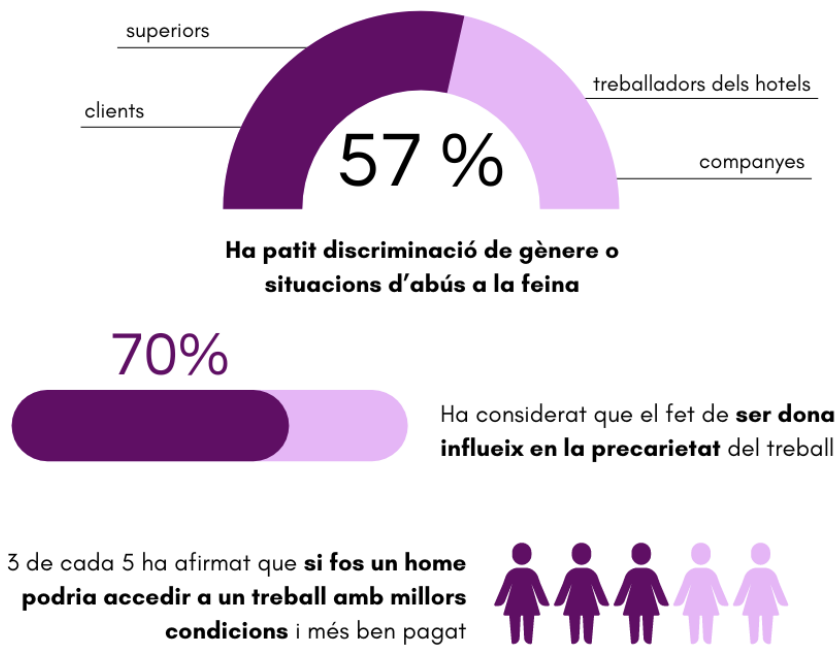
Per tant, l'ofici de les cambreres va significar la primera integració de les dones a la vida laboral d'Eivissa i el primer treball que les proporcionava una assegurança laboral. Actualment, tot i que la situació de les dones que accedeixen a aquest treball no és la mateixa, la societat, el perfil de les dones i els avanços del feminisme fan que aquesta feina sigui cada vegada més rebutjada, fet que contrasta entre les percepcions de les cambreres que duen més temps amb les actuals, com s'ha comentat a l'apartat de context social i procedència a l'anterior hipòtesi.

Des de l'inici, el treball de cambrera de pis ha estat adreçat essencialment a dones. De fet, no s'ha trobat cap home que hagi treballat d'aquest ofici. El director de l'hotel afirma que "el perfil que majoritari de les cambreres que tenim a l'hotel són mares solteres, d'entre 20 i 55 anys, que venen de la Península i no tenen un allotjament fix a l'illa". Aquesta precarietat es veu confirmada per les enquestes, en les que el 70% de les cambreres de pis afirmen que "ser dona influeix en la precarietat del treball" (Figura 14).

Un aspecte interessant expressat pel director d'hotel és que en els països de majoria musulmana en els quals ha treballat (Egipte, Tunísia i el Marroc) les cambreres de pis són homes, al contrari que a Espanya. Aquesta diferència es pot explicar per la religió, i el fet que aquest ofici suposa un contacte directe, i sense supervisió social, amb els turistes.

En ser un col·lectiu feminitzat, els abusos per raó de gènere també són una realitat que no sempre s'accepta o es veu, per vergonya o per no saber reconèixer-los prou. L'ex-cambrera entrevistada ha confessat que "(...) un dia un client em va oferir sous per tenir relacions sexuals amb ell. (...) Per vergonya no li vaig dir a ningú, excepte a la meua companya que estava al mateix pis que jo. Aquestes coses abans no es contaven i ningú et volia escoltar" (Entrevista 2). Així mateix, també ha comentat que l'any passat a una de les cambreres a patir constant assetjament per part d'un client, que la volia tancar a la seva habitació amb ell dins. Per aquestes situacions una de les mesures que adopten és sempre netejar les habitacions amb la porta oberta. Aquestes actituds dels clients també es veuen afavorides per la vestimenta que porten les cambreres de pis, en el cas de l'entrevistada fins ben entrat els 2000 no portaven pantalons i havien d'anar amb una bata, davantal i còfia. A més, l'actitud que han de tenir sempre les cambreres, garantint la total satisfacció dels clients pot portar a confusions i afavorir aquestes situacions (Cañada, 2019). Actualment, els abusos no només venen dels clients, sinó que en les enquestes s'ha indicat que també venen dels superiors, altres companys de l'hotel, així com entre les mateixes cambreres de pis (Figura 14).

Figura 14. Percepcions de les enquestades referents a l'eix de gènere (2024)

Font: elaboració pròpia a partir dels resultats de l'enquesta elaborada pel treball de recerca (2024).

5. Conclusió

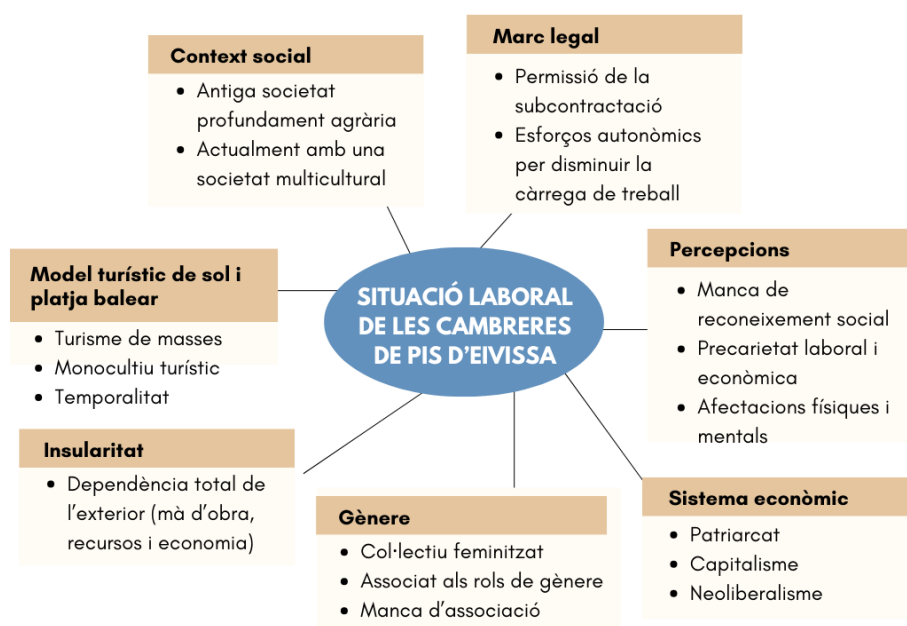
Una vegada discutides les hipòtesis plantejades, gràcies als resultats de la metodologia del treball de recerca, es pot arribar a certes conclusions que les corroboren en el cas de la situació de les cambreres de pis a Eivissa.

S'ha constatat que l'ofici de *kelly* és un treball precari i fortament influenciat per ser un treball feminitzat. Tot i això, s'ha de destacar la peculiaritat i especificitat d'aquest tipus de treball en el context d'Eivissa. Així, és possible constatar que:

- L'ofici de *kelly* es troba fortament influenciat per l'evolució històrica del model turístic eivissenc.
- La insularitat i les característiques socials de l'època inicial de desenvolupament, marquen les decisions de les dones per integrar-se en aquests model.
- El marc legal autonòmic de les Balears condiciona les seves situacions legals i laborals, immerses en dinàmiques globals generals d'augment de la precarietat dels treballs turístics a partir de la crisi econòmica del 2008 i la devaluació del treball a partir d'un mercat de salaris baixos afavorit pel sistema capitalista.
- La diversitat de procedències, contractes i condicions laborals influeixen en l'associació sindical, que afavoreix encara més la precarietat del treball.
- La feminització del col·lectiu està associada als rols de gènere tradicionals (dona netejadora/cuidadora), així com la falta de reconeixement social del seu treball i els episodis d'assetjament.

Gràcies a la present recerca ha estat possible sintetitzar les característiques, condicionants i experiències recollides de les cambreres de pis, com mostra la Figura 15:

Figura 15. Condicionants, característiques i contextos de les cambreres de pis a Eivissa

Font: elaboració pròpia a partir dels resultats del treball de recerca (2024).

Finalment, ha estat possible assolir l'objectiu principal de la recerca, analitzant la situació laboral i qualitat de vida de les *kellys* a la indústria hotelera eivissenca en dones actualment treballadores o que s'han jubilat en els últims anys. S'han utilitzat metodologies qualitatives i quantitatives, s'ha explicat la relació amb el model turístic eivissenc i el seu marc legal i s'ha evidenciat la necessitat d'incloure una perspectiva feminista, fent palesa la importància de les *kellys* dins el desenvolupament de l'activitat turística d'Eivissa.

5.1. Limitacions de la recerca

Tot i que la recerca s'ha elaborat de la millor forma possible per a recollir la realitat d'aquestes dones dins el model turístic eivissenc, s'han presentat un parell d'inconvenients que poden contrastar amb la realitat.

En primer lloc, el treball de recerca ha estat elaborat en temporada baixa turística (d'octubre a maig), i això ha suposat que no s'ha coincidit amb l'època en què treballen més cambreres de pis. Això ha afectat en el nombre de persones enquestades, ja que podrien haver-hi estat més nombroses, especialment en el cas de les dones estrangeres. Això suposa que, els resultats no es poden considerar concloents, especialment en el cas de la procedència de les cambreres de pis estrangeres (només 4 de les 23 enquestades).

Un altre aspecte a tenir present és que no ha estat possible analitzar diversos tipus d'hotels dels quals poden provenir aquestes cambreres, perquè no és el mateix treballar en un hotel de 4 estrelles que en un d'1.

Personalment, no residir durant el curs a Eivissa ha condicionat el treball de camps i la recollida d'informació, així com la realització de les entrevistes, ja que no he disposat de flexibilitat horària ni de calendari.

Per compensar, inicialment es va plantejar una metodologia molt diversa, que podia solucionar les diverses limitacions ja intuïdes, i obtenir resultats qualitatius diferenciats. Malgrat tot, la falta de compromís de certes persones en assistir a les entrevistes ja concretades ha provocat que el focus grup no es pogués realitzar ni l'entrevista al sindicat balear de les *kellys*.

Finalment, limitacions més generals han estat la manca de temps i espai, així com la manca de recursos tecnològics i econòmics per poder abraçar un estudi que es podria ampliar en profunditat, com proposo a continuació.

5.2. Futures línies de treball

Tal com s'ha introduït anteriorment, la recerca anterior es pot ampliar i detallar més. En primer lloc, realitzant metodologies que no s'han pogut dur a terme, com seria el focus grups (per aprofundir en les experiències de les cambreres), realitzar més entrevistes a més cambreres de pis, així com a persones que condicionen la qualitat laboral d'aquestes, com superiors, advocats, empreses hoteleres sindicats i representants de l'administració.

També es podria ampliar els perfils d'estudi, centrant l'anàlisi en les cambreres d'apartaments, agroturismes i altres formes d'allotjament turístic. Així mateix, seria força interessant aprofundir en aspectes de gènere per realitzar un estudi del paper de la dona treballadora en el

model turístic (en tots els nivells del sector). També seria atractiu no només observar la qualitat laboral i condicions d'aquestes dones, sinó com contribueixen a la imatge turística de l'illa.

6. Referències bibliogràfiques

- Aguiló, F. (Director). (1926). *El secreto de la Pedriza* [Pel·lícula]. Recollit de <https://www.youtube.com/watch?v=ZCyy7FPF9aA>
- Alba Sud. (2022). *Insularidad: los limites como punto de partida*. Recollit de <https://www.albasud.org/noticia/es/1441/insularidad-los-limites-como-punto-de-partida>
- Asociación Las Kellys. (sense data). *Manifiesto*. Recollit de <https://laskellys.wordpress.com/manifiesto/>
- Blázquez-Salom, M., & Murray, I. (2010). Una geohistoria de la turistización de las islas Baleares. *El Periplo Sustentable*(18), 68-118.
- Brotons, M. Magdalena, Murray, I., & Blázquez-Salom, M. (2016). Viaje de ida y vuelta al mito. La contribución del cine a la formación de la iconografía turística de Mallorca. *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*, 36(2), 203-236.
- Butler, R. W. (1980). The concept of a tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources. *Canadian Geographer*, 24(1), 5-12. <https://doi.org/10.1111/j.1541-0064.1980.tb00970.x>
- Calafell, V. (2023). La insularidad como hecho diferencial de la Comunidad Autónoma de las Illes Balears: su reconocimiento, desarrollo y protección en el Estatuto de Autonomía. *Revista jurídica de les Illes Balears*(23). Recollit de <https://revistajuridicaib.icaib.org/la-insularidad-como-hecho-diferencial-de-la-comunidad-autonoma-de-las-illes-balears-su-reconocimiento-desarrollo-y-proteccion-en-el-estatuto-de-autonomia/>
- Cañada, E. (30 / Julio / 2014). Las que limpian los hoteles. *El País*. Recollit de https://elpais.com/elpais/2014/07/30/alterconsumismo/1406706574_140670.html
- Cañada, E. (2015). *Las que limpian los hoteles. Historias ocultas de precariedad laboral*. Icaria.
- Cañada, E. (2017). Un turismo sostenido por la precariedad laboral. *PAPELES de Relaciones Ecosociales y Cambio Global*(140), 65-73.
- Cañada, E. (2018). Intensificación del trabajo en los hoteles: La percepción de las Kellys. *Iglesia Viva*(275), 117-126.
- Cañada, E. (2019). El trabajo de las camareras de piso: un estado de la cuestión. *Papers de Turisme*(62), 67-84.
- Cardona, J. R. (2021). Palaqueros a Sant Antoni de Portmany. Contacte turístic i identitats de classe entre els treballadors locals (1950-1970). A A. Vives, & F. Vicens (Ed.), *Cultura turística i identitats múltiples a les Illes Balears. Passat i present* (p. 195-222). Editorial afers.
- Catalunya Color. [@CatalunyaColor]. (2024, Març 4). *Eivissa, primavera de 1965. Jack Garofalo / Paris Match. Color original*. [Tuit]. X. <https://x.com/CatalunyaColor/status/1764562674635985267>
- Cocola-Gant, A. (2019). Gentrificación turística. A E. Cañada, & I. Murray (Ed.), *Turistificación Global. Perspectivas críticas en turismo*. (p. 291-308). Icaria.
- Comisiones Obreras (CCOO). (sense data). *Consumo de fármacos en camareras de piso*. Recollit de Federación de Servicios del Sindicato Comisiones Obreras: <https://www.ccoo.es/814be2a375b8aa913a7cd8cd1de3cd000053.pdf>

- Conselleria de Turisme i Esports. Govern de les Illes Balears. (sense data). *Pla Integral de Turisme de les Illes Balears 2015 - 2025*.
- Decret llei 3/2022. Mesures urgents per a la sostenibilitat i la circularitat del turisme de les Illes Balears. 11 de febrer de 2022. BOIB núm. 22.
- Estrella Damn. (Director). (2012). *"Serra de Tramuntana" con Lacrosse* [Pel·lícula]. Recollit de <https://www.youtube.com/watch?v=azpxHbUyuOw&t=158s>
- Exceltur. (2024). *PIB TURÍSTICO ESPAÑOL. El indicador de la evolución de la actividad turística que revierte a España*. Recollit de <https://www.exceltur.org/pib-turistico-espanol/>
- Ferrandis, A., Torres, Á., García-Cardona, Cristina, & Sánchez, J. V. (2023). L'evolució de les destinacions madures de sol i platja mediterrànies : un model per analitzar períodes de declivi aplicat als casos de Gandia i Cullera. *Documents d'anàlisi geogràfica*, 69(2), 309-332. <https://doi.org/10.5565/rev/dag.765>
- Institut d'Estadística de les Illes Balears (IBESTAT). (sense data). Recollit de <https://ibestat.es/?lang=ca>
- Instituto Nacional de Estadística (INE). (sense data). Recollit de <https://ine.es/>
- Ivars, J. A., Rodríguez, Isabel, & Vera, J. F. (2012). La reinvençió de los destinos turísticos maduros: modelos evolutivos y dinámicas turístico-territoriales. Benidorm como paradigma. A J. F. Vera, Isabel Rodríguez (Ed.), *Renovación y reestructuración de destinos turísticos en áreas costeras. Marco de análisis, procesos, instrumentos y realidades* (p. 269-296). Publicacions de la Universitat de València.
- Lenzen, M., Sun, Y., Faturay, F., Ting, Y. P., Geschke, A., & Malik, Arunima. (2018). The carbon footprint of global tourism. *Nature Climate Change*, 8, 522-528. <https://doi.org/10.1038/s41558-018-0141-x>
- Mendoza, G., & Russo, A. (2023). Touristification and Gentrification in Spain: Perspectives and Challenges for the Post-pandemic Era. A Asunción Blanco, & M. Blázquez (Ed.), *Spanish Tourism Geographies. Territorial Diversity and Different Approaches*. (p. 321-340). Springer Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-39780-6_17
- Moreno, Daniela. (2019). Género y turismo: un cuaderno inacabado. A E. Cañada, & I. Murray (Ed.), *Turistificación Global. Perspectivas críticas en turismo* (p. 163-177). Icaria.
- Moreno, Daniela, & Cañada, E. (2018). *Gender dimensions in tourism work*. Contrast reports no. 4. Alba Sud.
- Naciones Unidas. (sense data). *Objetivos de Desarrollo Sostenible*. Recollit de <https://www.un.org/sustainabledevelopment/es/objetivos-de-desarrollo-sostenible/>
- Ojeda, A. B., & Kieffer, M. (2020). Touristification. Empty concept or element of analysis in tourism geography? *Geoforum*, 115, 143-145. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2020.06.021>
- Olcina, J. (2019). Cambio climático y actividad turística: Dos procesos que se retroalimentan. A E. Cañada, & I. Murray (Ed.), *Turistificación Global. Perspectivas críticas en turismo* (p. 433-461). Icaria. <https://doi.org/10.14198/INTURI2012.4.01>
- ONU Turismo. (sense data). *Dashboard de datos turísticos de la OMT*. Recollit de <https://www.unwto.org/es/datos-turismo/resultados-turisticos-globales-regionales>

- Organización Mundial del Turismo y ONU Mujeres. (2010). *Informe mundial sobre las mujeres en el turismo*. <https://doi.org/10.18111/9789284414789>
- Organización Mundial del Turismo y ONU Mujeres. (2021). *Informe mundial sobre las mujeres en el turismo - Segunda edición*. <https://doi.org/10.18111/9789284422753>
- Palacios, F. (Director). (1964). *Búsqüeme a esa chica* [Pel·lícula].
- Palomo, R. (26 / Agosto / 2017). La industria turística aporta más del 90% del PIB de Ibiza, según la patronal CAEB. *Periódico de Ibiza*. Recollit de <https://www.periodicodeibiza.es/pitiusas/ibiza/2017/08/26/287891/industria-turistica-aporta-mas-del-del-pib-ibiza-segun-patronal-caeb.html>
- Pritchard, Annette. (2014). Gender and Feminist Perspectives in Tourism Research. A A. A. Lew, M. Hall, & A. M. Williams (Ed.), *The Wiley Blackwell Companion to Tourism* (p. 314-324). John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781118474648.ch25>
- Ramón, E. (2001). *Història del tursime a Eivissa i Formentera: 1900-2000*. (M. Torres, Trad.) Genial Edicions Culturals.
- Ramón, J., & Serra, A. (2014). Historia del turismo en Ibiza: Aplicación del Ciclo de Vida del Destino Turístico en un destino maduro del Mediterráneo. *PASOS*, 12(4), 899-913. <https://doi.org/10.25145/j.pasos.2014.12.065>
- Real Decreto-ley 3/2012. Medidas urgentes para la reforma del mercado laboral. 10 de febrero de 2012. BOE núm. 36.
- Real Decreto-ley 32/2021. Medidas urgentes para la reforma laboral, la garantía de la estabilidad en el empleo y la transformación del mercado de trabajo. 28 de diciembre de 2021. BOE núm. 313.
- Rodríguez, G., & Blanco, Asunción (2018). Metabolismo insular: flujos y retos del desarrollo territorial en las Islas Galápagos (Ecuador). *Anales de geografía de la Universidad Complutense*, 38(1), 113-135. <http://dx.doi.org/10.5209/AGUC.60471>
- Rullan, O. (2023). Formentera, insularitat hivernal i sobresaturació estival. *Cuadernos de Geografía*(110), 159-186. <https://doi.org/10.7203/CGUV.110.25254>
- Vives, A., & Torres, Gemma. (2021). *El placer de la diferencia. Turismo, género y nación en la Historia de España*. (A. Vives, & Gemma Torres, Ed.) Editorial comares.
- World Travel and Tourism Council (WTTC). (2023). *Economic Impact Research*. Recollit de <https://wtcc.org/research/economic-impact>

7. Annexos

7.1 Model d'enquesta realitzat amb Google forms

Condiciones y experiencias de las *kellys* en Ibiza

Las respuestas sirven para el TFG de Marga Torres Prats, estudiante de 4o de Geografía, Medio Ambiente y Planificación Territorial en la Universidad Autónoma de Barcelona, sobre la **situación laboral y calidad de vida de las *kellys* o camareras de piso en Ibiza**. Si usted se corresponde con este perfil, no dude en contestar.

Las respuestas al cuestionario son **anónimas**. La información recogida será tratada de forma confidencial y se utilizará exclusivamente para fines académicos. Tus datos no serán utilizados para otros propósitos y se gestionarán siguiendo la legislación vigente sobre protección de datos personales.

Responda con máxima sinceridad para que los resultados puedan ser verídicos.

¡Muchas gracias por su tiempo y colaboración! :)

He leído la información facilitada sobre este proyecto y **consiento el tratamiento de mis datos**

- ☐ Sí
- ☐ No

Género

- ☐ Mujer
- ☐ Hombre
- ☐ No binario
- ☐ Otros

Lugar de nacimiento

- ☐ Eivissa
- ☐ Resto de España
- ☐ Fuera de Europa

Edad

- ☐ 16 – 30
- ☐ 31 – 45
- ☐ 46 – 60
- ☐ 61 o más

Nivel de estudios

- ☐ Básicos
- ☐ Secundarios
- ☐ Universitarios

¿Cuántos trabajos tiene? Aparte del de camarera de piso, cuentan también los trabajos, así como en negro o informales

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ Más de 2

Duración de su jornada laboral

- ☐ Entre 7 - 8 horas
- ☐ Entre 8 - 9 horas
- ☐ Más de 9 horas

Tipo de contrato

- ☐ Indefinido
- ☐ Temporal
- ☐ Fijo discontinuo
- ☐ A tiempo parcial
- ☐ Otros

Habitaciones que hace por día (si no tuviese ninguna salida)

- ☐ Menos de 20
- ☐ Entre 20 i 23
- ☐ Más de 23

¿Acaba cansad@ de su jornada laboral?

- ☐ No, casi nunca
- ☐ A veces
- ☐ Muchas veces
- ☐ Sí, prácticamente cada día

¿Alguna vez ha sufrido molestias, enfermedades o lesiones **derivadas de su trabajo**? Accidentes laborales, quemaduras, dolores, roturas...

- ☐ Sí
- ☐ No

Si en la anterior pregunta ha marcado "Sí" describa cuáles

¿Considera que su oficio ha condicionado su salud mental?

- ☐ Sí
- ☐ A veces
- ☐ No

¿Se han llevado a cabo en su lugar de trabajo **las medidas exigidas por el Govern Balear**? Algunas medidas impulsadas el 2021 y 2022 incluyen la subida del salario del 8,5%; medir cada establecimiento las cargas de trabajo de las camareras para estipular un máximo de habitaciones y la instalación de camas elevables.

- ☐ Sí, todas
- ☐ Sí, la mayoría
- ☐ No, todavía no
- ☐ No pienso que se vayan a hacer

¿Es miembro de algún sindicato o asociación en defensa de sus derechos laborales?

- ☐ Sí
- ☐ No

¿Considera que sus superiores se preocupan por su bienestar laboral?

- ☐ Si
- ☐ Hacen lo que pueden
- ☐ No

¿Ha sufrido **alguna discriminación de género o situaciones de abuso** en el trabajo? De parte de superiores, compañeros, clientes....

- ☐ Sí
- ☐ No

Si ha indicado "Si" explique, si desea, la situación/es

¿Considera que **ser mujer hace que su trabajo sea más precario**?

- ☐ Sí, va relacionado
- ☐ No, es independiente

¿Considera que si **fuese un hombre** podría acceder a un trabajo mejor pagado y con mejores condiciones?

- ☐ Sí
- ☐ No

¿**Recomendaría ser camarera de piso**?

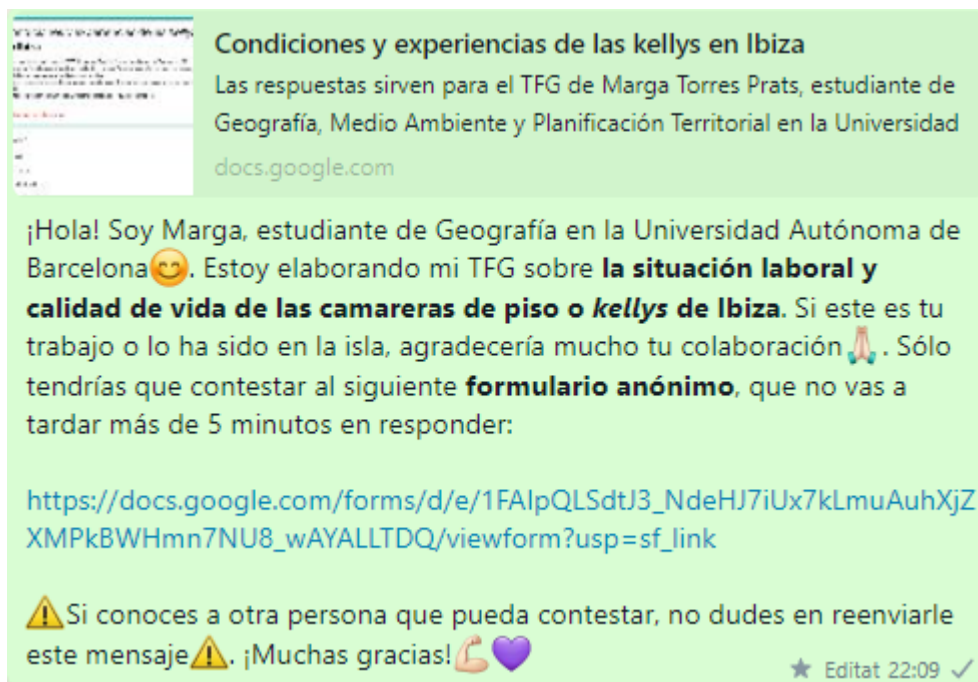
- ☐ Sí
- ☐ No

Finalmente, complete la tabla según sus **percepciones relacionadas con su trabajo**

	Muy buena	Buena	Normal	Mala	Muy mala
Carga de Trabajo					
Salario					
Seguridad laboral					
Conciliación personal					
Bienestar mental y físico					
Protección legal					
Representación en decisiones					

Escriba si quiere aportar algún otro dato, situación o comentario :)

Captura del missatge de WhatsApp per a la difusió de l'enquesta:

QR que s'ha repartit per accedir a l'enquesta:

7.2 Model de guió d'entrevistes realitzades

Entrevista al director

Presentació prèvia de l'entrevistadora i del projecte del TFG

PART 1: Presentació

- Preguntar sobre dades personals bàsiques: edat, sexe, lloc de naixement i nivell d'estudis i quins.
- Historial laboral i ocupació actual (tasques que realitza i des de quan).
- Presentació de l'empresa (organigrama).

PART 2: Gestió administrativa amb les cambreres de pis

- Tipus de contracte i contractació (requisits i perfils de qui venen).
- Qui s'encarrega de les cambreres de pis (tracte directe o departament).
- Mesures de prevenció de riscos laborals, formacions professionals.
- Descripció de les tasques que han de desenvolupar.
- Com s'han desenvolupat les mesures del Govern Balear referent a:
 - Pujada del salari del 8,5%.
 - Llits elevables.
 - Màxim d'habitacions i sortides.
- Relació amb les cambreres.

PART 3: Valoració

- Valoració de la situació del col·lectiu professional i del sector.
- Diferència entre abans i després, evolució, com gestionen departament. Comptaria amb la subcontractació.

Entrevista a la governanta

Presentació prèvia de l'entrevistadora i del projecte del TFG

PART 1: Presentació

- Preguntar sobre dades personals bàsiques: edat, sexe, lloc de naixement i nivell d'estudis.
- Historial laboral i ocupació actual (tasques que realitza i des de quan).

PART 2: Vida com a cambrera de pis

- Durada d'anys.
- Tipus de contracte (qui l'ha contractat), salaris, al llarg del temps.
- Temporalitat.
- Horaris de treball + realització d'hores extres.
- Organització del treball (dia a dia), així com altres treballs.
- Relacions amb els companys i superiors.
- Com ha evolucionat la feina des de que va començar a fer-la.

PART 3: Qualitat de vida com a cambrera de pis

- Situacions d'abús, assetjament o discriminació percebuts.
- Ha tengut algun company home i quin es el seu salari (trobes diferències).
- Hi ha organitzacions sindicals a l'empresa? Possible participació.
- Afectacions a la salut per la feina realitzada.
- S'apliquen mesures de prevenció de riscos laborals i malalties.
- Valoració de mesures del Govern Balear.

PART 4: Vida com a governanta

- Contracte i salaris.
- Flexibilitat.
- Horaris de treball.
- Tasques encomanades.

PART 5: Valoracions

- Com són les cambreres que porta. Veu diferències en la seva trajectòria (amb elles).
- Valoració i comparació (2 ocupacions i evolució de la feina) de la feina i de les condicions en les que la duu a terme.
- Valoració de la situació del seu col·lectiu professional i del sector.

Entrevista a la Unión Kellys Baleares

Presentació prèvia de l'entrevistadora i del projecte del TFG

PART 1: Presentació

- Preguntar sobre dades personals bàsiques: edat, sexe, lloc de naixement i nivell d'estudis.
- Historial laboral i ocupació actual (tasques que realitza i des de quan).
- Motius d'associació al sindicat.

PART 2: Unión Kellys

- Origen.
- Funcionament.
- Reivindicacions.
- Èxits.

PART 3: Qualitat de vida com a cambrera de pis

- Situacions d'abús, assetjament o discriminació percebuts.
- Ha tengut algun company home i quin es el seu salari (trobes diferències).
- Afectacions a la salut per la feina realitzada.
- S'apliquen mesures de prevenció de riscos laborals i malalties.
- Valoració de mesures del Govern Balear.

PART 5: Valoracions

- Valoració de la situació del seu col·lectiu professional i del sector. FUTUR.

Consentiment

Consentimiento informado

Entrevista

Por favor, lee cuidadosamente este documento de consentimiento antes de decidirte a participar en este estudio.

Título del proyecto de investigación

Las kellys: condiciones y experiencias en el modelo turístico d'Eivissa
Trabajo de Fin de Grado (TFG)
Grado en Geografía, Medio Ambiente y Planificación Territorial
Universitat Autònoma de Barcelona

Objetivo de la investigación

El objetivo principal del proyecto es conocer las condiciones laborales y la calidad de vida de las camareras de piso o *kellys* d'Eivissa. Se analiza la precariedad de su trabajo, dentro del contexto del modelo turístico de Eivissa y desde una perspectiva feminista.

Implicaciones de la participación

Realización de una entrevista semiestructurada apoyada en un guión de temas para tratar con el entrevistado.

Duración: La entrevista tiene una duración de 30 - 60 minutos aproximadamente.

Riesgos y beneficios: No hay riesgos de ningún tipo en su participación.

Compensación: En este caso no está prevista ninguna compensación por participar.

Confidencialidad

Si decide participar, su identidad se mantendrá confidencial y solo los miembros del equipo de investigación tendrán acceso a los datos del proyecto. Si se tuvieran que presentar casos de estudio, se usarían siempre pseudónimos.

Los investigadores mantendrán en un lugar seguro este consentimiento informado, y lo destruirán al cabo de 5 años una vez finalizada la investigación. Cuando el estudio se haya completado y se hayan analizado los datos, toda la base de datos será anonimizada y puesta a disposición del resto de los investigadores interesados.

Voluntariedad de la participación: La participación en este estudio es completamente voluntaria. No hay ninguna penalización por no participar.

Derecho a retirarte del estudio

Tienes el derecho a retirarte del estudio en cualquier momento sin dar explicaciones y sin consecuencias negativas; solo nos lo tienes que comunicar por cualquier medio. Además, si así lo deseas, puedes ejercer tus derechos reconocidos por el Reglamento Europeo de Protección de Datos Personales dirigiéndote al delegado de Protección de Datos de la UAB (proteccio.dades@uab.cat) con la solicitud y una fotocopia del DNI. Las solicitudes para ejercer tus derechos están disponibles en la web de la Oficina de Protección de Datos de la UAB (<https://www.uab.cat/web/coneix-la-uab/itineraris/proteccio-de-dades/drets-de-les-persones-interessades-1345764799916.html>). También tienes derecho a presentar reclamaciones ante la Autoridad Catalana de Protección de Datos (<https://apdcat.gencat.cat/ca/contacte>), y siempre que lo consideres necesario puedes contactar con el delegado de protección de datos de la UAB (proteccio.dades@uab.cat). En cualquier caso, recibirás una respuesta por escrito de la acción realizada en el plazo establecido legalmente.

Eventual publicación/reutilización/otros procesamientos de los datos básicos y periodo de retención

Los datos serán conservados mientras sean necesarias para los fines del tratamiento y para hacer frente a las eventuales responsabilidades que se puedan derivar, sin perjuicio del ejercicio de los derechos que el RGPD reconoce a las personas titulares de los datos. Además, estos datos serán puestos a disposición de otros investigadores de manera anonimizada una vez transcurridos 5 años a partir de la finalización del proyecto.

El tratamiento de sus datos no comporta decisiones automatizadas, ni la elaboración de perfiles con fines predictivos de preferencias personales, comportamientos o actitudes.

Grabaciones y uso de testigos

- ☐ Estoy de acuerdo con que se grabe (audio/vídeo) la entrevista con objetivos de investigación.
- ☐ Autorizo a que se hagan citas literales de mis intervenciones sin mencionar mi nombre.
- ☐ Autorizo el uso de mis intervenciones de audio y vídeo para finalidades de divulgación científica (publicaciones), siempre y cuando se articulen mecanismos para preservar mi privacidad.

(Persona de contacto)

En caso de duda o consulta puedes contactar con: Margarita Torres Prats (margarita.torresp@autonoma.cat) y Asunción Blanco Romero (asuncion.blanco@uab.cat) Telf.: 935811859. Departamento de Geografía, Facultad de Letras, Universitat Autònoma de Barcelona. C/ de la Fortuna, s/n, 08193 Cerdanyola del Vallès.

Consentimiento

- ☐ He leído la información sobre el proyecto de investigación y he tenido la oportunidad de hacer preguntas, las cuales se me han respondido satisfactoriamente.
- ☐ Entiendo que la información anonimizada (sin identificadores personales) de este proyecto será puesta a disposición otros investigadores un tiempo después de la finalización del proyecto.
- ☐ Estoy de acuerdo en participar y he recibido una copia de este consentimiento.

Nombre y apellidos del participante _____

Firma _____ Fecha: _____

Investigador/a _____

Firma _____ Fecha: _____

7.3 Focus grup

Guió

Duració	2 hores
Materials	Powerpoint , Post-its, bolis, colors, subralladors, cinta adhesiva...

Descripció del perfil de les assistents: 5 dones de des de 64 a 72 anys, 3 d'elles nascudes a Eivissa i 2 d'elles a Andalusia. 3 estan jubilades. 1 no ha treballat sempre de cambrera de pis.

PART 1: Presentació inicial

- Presentació del treball de recerca.
- Objectius.
- Ordre de la sessió.

PART 2: Realització línies de vida

- Explicació de què és i com realitzar-les.
- COM ARRIBEN A AQUESTES FEINES – xarxa de suport mutu.
- Separar en anys.
- Comparatives, canvis de condicions, experiències, si s'han mogut de lloc.
- Percepcions de contractes, territoris, maneres de fer, salut, malalties, medicació.
- **Altres casos.**

Presentació

CONTENIDOS

1. Presentación TFG
2. ¿Qué es un focus grup?
3. Objetivos de la sesión
4. Líneas de vida

UAB
Universitat Autònoma
de Barcelona

Trabajo de Fin de Grado

Sobre las **condiciones laborales y calidad de vida** de la camareras de piso.

- Trabajo precario
- Diferencias según lugar de nacimiento i edad
- Trabajo feminizado i condicionado por género

QUÉ ES UN FOCUS GRUP?

Es una entrevista en grupo que incluye un **número reducido de participantes con caracterísitcas similares**. Permiten extraer ideas y opiniones significativas.

OBJETIVOS DE LA SESIÓN

1.

Conocer vuestras experiencias como camareras de piso y cómo ha condicionado vuestra vida

2.

Comparar visiones. Las camareras de ahora no tienen las mismas condiciones ni ideas que las ya jubiladas

QUÉ HAY QUE PONER

- Situaciones **laborales** importantes
 - Cambio de lugar de trabajo
 - Cambios de contrato, subidas de salario...
 - Situaciones injustas, de abuso...
- Situaciones **familiares** importantes (ser madre)
- Situaciones **personales**
 - Enfermedades
 - Momentos importantes (buenos o malos)